

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi 2. Madde Rehberi

Yaşam Hakkı

Güncelleme Tarihi: 31 Aralık 2018

© T.C. Adalet Bakanlığı, 2018. Bu gayri resmî çeviri, Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığı tarafından yapılmış olup, Mahkeme açısından bağlayıcılığı bulunmamaktadır. İşbu çeviri, Avrupa Konseyi ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nin onayı üzerine yayımlanmakta olup; Adalet Bakanlığı, Uluslararası Hukuk ve Dış İlişkiler Genel Müdürlüğü, İnsan Hakları Daire Başkanlığı'nın yegâne sorumluluğundadır. Bu çeviri, davanın adının tam olarak belirtilmiş olması ve yukarıdaki telif hakkı bilgisiyle beraber olması koşulu ile Adalet Bakanlığı, İnsan Hakları Dairesi Başkanlığına atıfta bulunmak suretiyle ticari olmayan amaçlarla alıntılanabilir.

Bu rehber, Hukuk Danışmanlığı Birimi bünyesinde hazırlanmış olup, Mahkeme açısından bağlayıcı değildir. Bazı şekli düzeltmelere tabi tutulabilir.

Bu rehberin orijinal hali İngilizce dilinde hazırlanmıştır. İlk kez Aralık 2017 tarihinde yayımlanan bu rehber, düzenli olarak güncellenmektedir. Bu güncelleme, 31 Aralık 2018 tarihinde sona ermiştir.

İçtihatlar hakkında yayımlanan rehberler, Mahkemenin www.echr.coe.int adresinden indirilebilir (Jurisprudence - Analyse jurisprudentielle - Guides sur la jurisprudence). Yayınlarla ilgili her türlü yeni bilgi için, Mahkemenin Twitter hesabına başvurunuz: <https://twitter.com/echrpublication>

© Avrupa Konseyi/Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, 2019

İçindekiler Tablosu

Okuyucunun Dikkatine.....	5
I. Genel Değerlendirmeler	6
A. 2. Maddenin Yorumlanması.....	6
B. Devletin 2. Maddeden Doğan Yükümlülükleri	6
C. Başvuranın Ölümle Karşı Karşıya Geldiği Durumlarda 2. Maddenin Uygulanabilirliği	6
II. Yaşamın Korunması.....	7
A. Devletin Pozitif Yükümlülüklerinin Niteliği	7
B. Devletin Pozitif Yükümlülüklerinin Kapsamı	8
C. Bağlama Göre Yaşamın Korunması	8
1. Kişilerin Devlet Dışı Aktörler Tarafından Ölümcül Güç Kullanılmasına Karşı Korunması.....	8
2. Kişilerin Kendilerine Karşı Korunması	10
3. Kişilerin Ekolojik veya Endüstriyel Felakete Karşı Korunması.....	11
4. Kişilerin Sağlık Alanında Korunması	12
a. Genel Nüfus	12
b. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Kişiler ve Devletin Sorumluluğu Altında Bulunan Savunmasız Kişiler	14
5. Kişilerin Kazalara Karşı Korunması	15
D. Zaman Sınırları	16
1. Yaşamın Başlangıcı	16
2. Yaşamı Sonlandırmayla İlgili Konular	16
a. Ötenazi.....	16
b. Hayati Fonksiyonların Desteklenmesine İlişkin Tedavilere Son Verilmesi.....	16
III. Yaşama Kasten Son Verilmesinin Yasaklanması	17
A. Ölüm Cezası	17
1. Sözleşme'ye Ek 6 ve 13 No.lu Protokoller Işığında Sözleşme'nin 2. Maddesinin 1. Fıkrasının Yorumlanması	17
2. Suçluların İadesi ve Sınır Dışı Etme Konularında Sözleşme'nin 2. Maddesi Alanında Devletin Sorumluluğu	18
B. Devlet Görevlileri Tarafından Ölümcül Güce Başvurulması.....	18
1. Delil Unsurlarının Değerlendirilmesi.....	19
a. İspat Derecesi.....	19
b. İspat Yükü	19
2. Devlet Görevlileri Tarafından Ölümcül Güç Kullanılmasına Karşı Kişilerin Korunması	20
a. Hukuki Çerçeve	20
b. Devlet Görevlilerinin Eğitilmesi ve Seçilmesi	21
c. Örnekler	21
3. Güç Kullanımına İzin Verilen İstisnai Durumlar.....	21
a. Unutulmaması Gereken Denetim Kriterleri.....	22
b. Genel Yaklaşım.....	22
i. Devlet Görevlilerinin Fiilleri	22
ii. Operasyonun Hazırlanması ve Denetlenmesi.....	23

iii. Örnekler	23
C. Özel Alanlar	24
4. Özel Yakalama Tekniklerinin Kullanımının Sebep Olduğu Ölümler.....	24
5. Tutukluluk Sırasında Meydana Gelen Ölümler	25
6. Yargısız İnfazlar	25
7. Güvenlik Operasyonu veya Askeri Operasyonlar.....	25
8. Kayıp Vakaları.....	26
a. Ölüm Karinesi.....	26
b. Varsayılan Ölüm Nedeniyle Devletin Sorumluluğu.....	27
c. Devletin Yaşam Hakkını Koruma Sorumluluğu.....	27
9. Devlet Görevlilerinin Özel Kişi Sıfatıyla İşledikleri Cinayetler	27
IV. Usuli Yükümlülükler	28
A. Usuli Yükümlülüklerin Kapsamı.....	28
B. Esas Yönü ile Usul Yönü Arasındaki Bağlantı.....	29
C. Soruşturmanın Amacı	29
D. Soruşturmanın Şekli.....	29
E. Denetimin Niteliği ve Derecesi.....	30
F. Soruşturmanın Gerekliliklerine İlişkin Kriterler	30
1. Bağımsızlık.....	30
2. Yeterli Nitelik.....	31
3. İvedilik ve Makul Özen	32
4. Kamu Denetimi ve Yakınların Birliği.....	33
G. Kovuşturma ve Cezalarla İlgili Konular	34
H. Usuli Yükümlülüğün Yeniden Doğması	35
I. Nefret Suçları Hakkında Soruşturma.....	35
J. Sınır Ötesi Davalarda Usuli Yükümlülükler	36
K. İhmalden Dolayı Meydana Gelen Ölüm veya Ağır Yaralanmalar Sebepiyle Usuli Yükümlülükler	36
1. Genel İlkeler	36
2. Örnekler	38
a. Tıbbi İhmal İddiaları	38
b. Kazalar	39
Anılan Davalar Dizini.....	40

Okuyucunun Dikkatine

İşbu rehber, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (bundan sonra metinde “Mahkeme”, “Avrupa Mahkemesi” veya “Strazburg Mahkemesi” olarak anılacaktır) tarafından kendisinin verdiği karar ve hükümler hakkında hukukçuları bilgilendirmek amacıyla yayımlanan içtihat rehberleri serisinin bir kısmını teşkil etmektedir. Dolayısıyla bu rehber, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (bundan sonra metinde “Sözleşme” veya “Avrupa Sözleşmesi” olarak anılacaktır) 2. maddesine ilişkin olarak 31 Aralık 2017 tarihine kadar oluşturulan içtihatları inceleyerek özetlemektedir. Okuyucu bu rehberde, konu hakkında geliştirilen anahtar-ilkeleri ve bunlarla ilgili örnekleri bulacaktır.

Atıfta bulunulan içtihatlar, ilke kararları, önemli ve/veya daha önce verilmiş* kararlar arasından seçilmiştir.

Mahkemenin vermiş olduğu karar ve hükümlerde, yalnızca kendisine başvurulmuş davalar incelenmez, aynı zamanda Sözleşme'nin normları açıklanmaya, korunmaya ve geliştirilmeye çalışılır; yine bu kararlar Devletler tarafından Sözleşmeci Taraf sıfatıyla verilen taahhütlere riayet edilmesine katkıda bulunur ([İrlanda/Birleşik Krallık](#), 18 Ocak 1978, § 154, A Serisi No. 25 ve daha yakın zamanda [Jeronovičs/Letonya](#) [BD], No. 44898/10, § 109, AİHM 2016).

Sözleşme tarafından oluşturulan sistem, ayrıca insan haklarını koruma normlarını yükselterek ve bu alandaki içtihatları Sözleşme'ye Taraf Devletler topluluğunun tamamına yayararak, kamu düzenine ilişkin konuları genel menfaat içerisinde inceleme amacı taşır ([Konstantin Markine/Rusya](#) [BD], No. 30078/06, § 89, AİHM 2012). Nitekim Mahkeme, Sözleşme'nin insan hakları alanında “Avrupa kamu düzeninin anayasal aracı” olma görevinin altını çizmiştir ([Anonim Şirketi/İrlanda, Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret](#) [BD], No. 45036/98, § 156, AİHM 2005-VI).

Bu rehber, Sözleşme veya Ek Protokollerinin atıfta bulunulan her maddesi için anahtar kelime referansları içermektedir. Her davada incelenen hukuki konular, (çoğunluğu) doğrudan Sözleşme ve Protokollerinin metinlerinden alınan terimleri içeren bir *thesaurus*'tan doğan anahtar kelimeler listesinde sentezlenmiştir.

Mahkeme içtihatlarının [veri tabanı olan HUDOC](#), anahtar kelimelerle arama yapılmasına olanak sağlamaktadır. Yine anahtar kelimelerle arama yapılması, benzer hukuki içerikli belgeler grubunu bulmanıza imkân verecektir (Mahkemenin her davada ileri sürmüş olduğu gerekçe ve varmış olduğu sonuçlar, anahtar kelimelerle özetlenmiştir). Her dava için belgenin detaylı dosyasında, anahtar kelimeler mevcuttur. Gerekli bütün açıklamaları, [HUDOC Kullanma Kılavuzu'nda](#) bulabilirsiniz.

* Bu rehberin elektronik versiyonunda atıfta bulunulan davaların hiperlinkleri, okuyucuyu, Mahkeme tarafından verilen karar ve hükümlerin veya Avrupa İnsan Hakları Komisyonu (“Komisyon”) tarafından verilen karar ya da sunulan görüşlerin İngilizce veya Fransızca (Mahkemenin iki resmi dili) metinlerine yönlendirmektedir. Davanın isminin ardından özel bir ibare ile belirtilmediği sürece, yapılan atıf, Mahkemenin Daireleri tarafından esas hakkında verilmiş bir karara aittir. “(k.k.)” ibaresi, Mahkeme tarafından kabul edilebilirlik hakkında verilen bir kararı, “[BD]” ibaresi ise Büyük Daire tarafından incelenmiş bir davayı belirtmektedir. Bu güncellemenin yapıldığı tarihte kesinleşmemiş olan Daire kararları yıldız işaretiyle (*) belirtilmektedir.

I. Genel Değerlendirmeler

Sözleşme'nin 2. Maddesi

"1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez.

2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonrasında meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:

- a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması;
- b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme;
- c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması "

HUDOC Anahtar kelimeler

Sınır dışı etme (2) – Suçluların iadesi (2) - Pozitif yükümlülükler (2)

Yaşam (2-1) – Ölüm cezası (2-1); Yasayla öngörülen (2-1); Erişilebilirlik (2-1); Öngörülebilirlik (2-1); Kötüye kullanımlara karşı güvenceler (2-1); Yetkili mahkeme (2-1) - Etkin Soruşturma (2-1)

Güç kullanımı (2-2) - Mutlak gereklilik (2-2); Yasa dışı şiddete karşı savunma (2-2); Yasaya uygun şekilde yakalama (2-2); Kaçışın engellenmesi (2-2); Bir isyanı veya ayaklanmayı bastırmak (2-2)

A. 2. Maddenin Yorumlanması

1. Mahkemenin 2. maddeyle ilgili yorumu, insanları koruma aracı olarak Sözleşme'nin konusu ve amacının, hükümlerini somut ve etkin gerekliliklere dönüştürecek şekilde anlamayı ve uygulamayı gerektirdiği hususuna dayanmalıdır (*McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık*, § 146).

2. Sözleşme'nin 2. maddesi, Sözleşme'nin önemli maddeleri arasında yer almaktadır ve barış zamanında 15. madde uyarınca bu maddenin askıya alınmasına izin verilmez. Sözleşme'nin 2. maddesi, 3. madde ile birlikte değerlendirildiğinde, Avrupa Konseyini oluşturan demokratik toplumların temel değerlerinden birine yer vermektedir (*Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 174). Bu bağlamda söz konusu maddenin katı bir şekilde yorumlanması gerekmektedir (*McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık*, § 147).

B. Devletin 2. Maddeden Doğan Yükümlülükleri

3. Sözleşme'nin 2. maddesi, esasa ilişkin olarak iki yükümlülük içermektedir: Yaşam hakkının yasayla korunması genel yükümlülüğü ve aşağıda sıralanan istisnai durumlarla kısıtlanan kasten ölüme sebebiyet vermenin yasaklanması (*Boso/İtalya* (k.k.)). Ayrıca temel niteliği bakımından, 2. madde usule ilişkin olarak, esas yönünden ihlal edildiği iddiaları hakkında etkin bir soruşturma yürütme yükümlülüğünü kapsamaktadır (*Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 229).

C. Başvuranın Ölümle Karşı Karşıya Geldiği Durumlarda 2. Maddenin Uygulanabilirliği

4. Mahkeme, bir ihlalden dolayı mağdur olduğunu ileri süren kişinin ölmediği durumlarda,

Sözleşme'nin 2. maddesinin ileri sürülebileceğinin birçok defa altını çizmiştir. Mahkeme, özellikle kullanılan gücün derecesi, türü ve yaralanmanın niteliği gibi unsurlara bağlı olan istisnai koşullarda, Devlet görevlileri tarafından ölüme sebebiyet verilmeksizin güç kullanılmasının, söz konusu fiilin başvuranın yaşamını tehlikeye atması durumunda, başvuran hayatını kaybetmese bile Sözleşme'nin 2. maddesini ihlal edebileceğini belirtmiştir (*Makaratzis/Yunanistan* [BD], § 55, , §§ 108-109 ve *Trévalec/Belçika*, §§ 55-61). Kişilerin Devlet görevlilerinin saldırılarına veya kötü muamelesine maruz kaldıkları bütün davalarda, şikâyetler genellikle Sözleşme'nin 3. maddesi alanında incelenecektir (*Makaratzis/Yunanistan* [BD], § 51, *İlhan/Türkiye* [BD], § 76). Başvuranların, Devlet dışı aktörler tarafından yapılan potansiyel olarak ölümcül bir saldırının ardından hayatta kalmaları durumunda, Mahkeme, Devlet görevlileri tarafından güç kullanılması durumunda uygulanan yaklaşıma benzer bir yaklaşımı benimsemektedir (*Yotova/Bulgaristan*, § 69).

5. Mahkeme, ciddi hastalıklardan muzdarip olan kişilerin şikâyetlerinin, koşullara göre Devletin sorumluluğunun bulunması durumunda Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında değerlendirildiği kanaatindedir (*L.C.B./Birleşik Krallık*, §§ 36-41 davası, lösemi hastası olan bir başvuranla ilgilidir; *G.N. ve diğerleri/İtalya* davası, potansiyel olarak ölümcül bir hastalık olan hepatit hastası başvuranlarla ilgilidir; *Hristozov ve diğerleri/Bulgaristan* davası, hastalıklarının son aşamasına gelmiş farklı türde kanser hastası olan başvuranlarla ilgilidir, *Oyal/Türkiye* davasında, başvuran hayatını tehlikeye atan HIV virüsü taşıyıcısıdır ve aksi yönde bir kararla ilgili olarak, *Brincat ve diğerleri/Malta*, § 84 davasında ise Mahkeme, Hükümet tarafından işletilen bir tersanenin asbeste maruz kalan eski çalışanları olan başvuranların sağlık durumlarında asbeste maruz kalınmasına bağlı nadir görülen bir kanser türü teşhisine yol açabilecek bir ön tanı veya yaşamları için herhangi bir tehdit bulunmaması sebebiyle, Sözleşme'nin 2. maddesinin uygulanmayacağı kanaatine varmıştır).

6. Mahkeme ayrıca, başvuranların yaşamlarının ciddi anlamda tehlike altında olduğuna ikna olması sebebiyle, yaşamlarının tehlikede olduğunu ileri süren kişiler tarafından Sözleşme'nin 2. maddesi alanında sunulan şikâyetlerin, henüz bu türden bir riskin gerçekleşmemiş olmasına rağmen esasını incelemiştir (*R.R. ve diğerleri/Macaristan*, §§ 26-32 davasında, başvuranlar tanık koruma programının dışında bırakılmalarından şikâyetçi olmuşlardır ve aksi yönde bir kararla ilgili olarak, *Selahattin Demirtaş/Türkiye*, §§ 30-36 davasında, başvuran bir basın makalesinin yaşamını tehlikeye attığını ileri sürmüştür).

7. Yine aynı şekilde olası ölümcül kazalara ilişkin davalarda (*Alkın/Türkiye*, § 29 ; *Çakmakçı/Türkiye* (k.k.), § 32 ; *Fergec /Hrvatistan*, §§ 21-24 ; *Kotelnikov/Rusya*, § 98 ; *Cavit Tınarlıoğlu/Türkiye*, § 67), veya ekolojik felaketlere ilişkin olarak (*Kolyadenko ve diğerleri/Rusya*, § 155), Mahkeme şans eseri hayatta kalan başvuranların şikâyetlerini Sözleşme'nin 2. maddesi alanında incelemiştir.

II. Yaşamın Korunması

Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrası

"1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. (...)"

HUDOC Anahtar kelimeler

Pozitif Yükümlülükler (2) - Yaşam (2-1)

A. Devletin Pozitif Yükümlülüklerinin Niteliği

8. Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrasının, Devlete, yalnızca kasten ve yasaya aykırı şekilde ölüme sebebiyet verilmesini engelleme yükümlülüğü getirmekle kalmayıp, aynı zamanda

kendi yargı yetkisi altında bulunan kişilerin yaşamını korumaya yönelik gerekli tedbirleri alma yükümlülüğü de getirdiğini hatırlatmaktadır (*Valentin Câmpeanu adına Hukuki Kaynaklar Merkezi/Romanya* [BD], § 130). Genel olarak değerlendirildiğinde bu pozitif yükümlülüğün iki yönü bulunmaktadır: a) Yasal bir çerçeve oluşturma ve b) Önlem olarak uygulamaya yönelik tedbirler alma.

B. Devletin Pozitif Yükümlülüklerinin Kapsamı

9. Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan pozitif yükümlülüğün, Devleti, kendi yetki alanında bulunan kişilerin yaşamını korumak için, kamuya açık olsun ya da olmasın yaşam hakkını tehlikeye atabilecek her türlü faaliyet kapsamında uygulanan gerekli tedbirleri almaya zorunlu kıldığı kanaatindedir (*Valentin Câmpeanu adına Hukuki Kaynaklar Merkezi* [BD], § 130).

10. Mahkeme yine Sözleşme'nin 2. maddesinin farklı alanlarda pozitif yükümlülükler getirdiğine hükmetmiştir, örneğin:

- Sağlık alanında (*Calvelli ve Ciglio/İtalya* [BD]; *Vo/Fransa* [BD]);
- Özellikle endüstriyel veya ekolojik felaketlerle ilgili tehlikeli faaliyetler alanında (*Öneryıldız/Türkiye* [BD]; *Boudaieva ve diğerleri/Rusya*; *Kolyadenko ve diğerleri/Rusya*; *Brincat ve diğerleri/Malta*; *M. Özel ve diğerleri/Türkiye*);
- Gemide (*Leray ve diğerleri/Fransa* (k.k.)) veya trende meydana gelen kazalar (*Kalender/Türkiye*), inşaat alanında (*Pereira Henriques/Lüksemburg*), oyun alanında (*Koceski/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti* (k.k.), § 26) ya da bir okulda meydana gelen kazalar (*İlbeyi Kemaloğlu ve Meriye Kemaloğlu/Türkiye*);
- Yol güvenliği (*Rajkowska/Polonya* (k.k.); *Anna Todorova/Bulgaristan*); acil servis (*Furdík/Slovakya* (k.k.)) veya derin sularda dalış operasyonları (*Vilnes ve diğerleri/Norveç*);
- Kamusal kuruluşlarda yatılı kalan ve hassas durumda olan kişilere yapılan tıbbi tedavi ve yardım (*Nencheva ve diğerleri/Bulgaristan*; *Valentin Câmpeanu adına Hukuki Kaynaklar Merkezi / Romanya* [BD]); *Dumpe/Letonya* (k.k.);
- Devletin askeri mayınlı bir arazide (*Paşa ve Erkan Erol/Türkiye*; *Albekov ve diğerleri/Rusya*) veya patlamamış mühimmat bulunan bir atış alanında (*Oruk/Türkiye*) yeterince güvenlik önlemi almadığı ya da yaşam için tehlikeli koşullarda yaşanan bir kayıp vakasında ivedi hareket etmediği durumlarda (*Osmanoğlu/Türkiye*; *Dodov/Bulgaristan*).

11. Başvuranın eşinin bir tedavi merkezi üzerine düşen ağaç tarafından ezilerek yaralanması sonucunda hayatını kaybettiği bir davada, Mahkeme, Devletin yaşam hakkını koruma yükümlülüğünün, Devleti kamusal alanlarda kişilerin güvenliğini sağlamak için makul tedbirleri almaya zorunlu kıldığına hükmetmiştir (*Ciechońska/Polonya*, § 67).

12. Bununla birlikte, Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinin, özellikle ilgili kişinin haksız bir tehlikeye maruz kaldığı kazada belirli düzeyde sorumlu olması durumunda, yaşam hakkını ihlal etme riski taşıyan bütün yaşamsal faaliyetlerde, herkes için, mutlak bir güvenlik seviyesini güvence altına aldığı şeklinde yorumlanamayacağına birçok defa altını çizmiştir (*Molie/Romanya* (k.k.), § 44; *Koseva/Bulgaristan* (k.k.); *Gökdemir/Türkiye* (k.k.), § 17; *Çakmak/Türkiye* (k.k.)).

C. Bağlama Göre Yaşamın Korunması

13. Yukarıda da belirtildiği gibi Devletin pozitif yükümlülükleri, aşağıda örnek verildiği şekilde farklı bağlamlarda ortaya çıkmaktadır.

1. Kişilerin Devlet Dışı Aktörler Tarafından Ölümcül Güç Kullanılmasına Karşı Korunması

14. Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinin, belirli koşullarda, makamlar için, bir başkası tarafından

yapılan ve suç teşkil eden fiillerle yaşamı tehdit edilen kişinin korunması amacıyla önleyici işlevsel tedbirler alma pozitif yükümlülüğünü içerdiğine hükmetmiştir (*Osman/Birleşik Krallık*, § 115; *Branko Tomašić ve diğerleri/Hırvatistan*, § 50).

15. Bununla birlikte, çağdaş toplumlarda polisin görevini icra etmesindeki zorluklar, öncelik ve kaynak anlamında yapılması gereken işlevsel tercihler göz önünde bulundurularak, somut tedbirler alma yükümlülüğü, makamlara dayanılmaz veya aşırı bir yük getirmeyecek şekilde yorumlanmalıdır. Bu sebeple, yaşama karşı olduğu iddia edilen her tehdit, Sözleşme bakımından, makamları, söz konusu tehdidin gerçekleşmesini engellemek için somut tedbirler alamaya zorlamaz (*Osman/Birleşik Krallık*, § 116; *Choreftakis ve Choreftaki/Yunanistan*, § 46).

16. Bu bağlamda Mahkeme, yasal yollara ve Sözleşme'nin 5. ve 8. maddelerinde yer alan güvenceler de dâhil olmak üzere ceza soruşturmalarına ve suçluların adalet önüne çıkarılmasına ilişkin işlemlerinin kapsamını meşru olarak kısıtlayan diğer güvencelere tam olarak riayet ederek, polisin, suçluluğu engelleme ve önleme yetkisini kullanmasını sağlama gerekliliğini de dikkate almaktadır (*Osman/Birleşik Krallık*, § 116).

17. Pozitif yükümlülüğün bulunduğu kanaatine varılabilmesi için, makamların, bir veya birçok kişinin yaşamının, başkası tarafından işlenen suç teşkil eden fiiller sebebiyle gerçek ve ani bir tehdiye maruz kaldığını bildiklerinin veya bilmeleri gerektiğinin ve yetkileri kapsamında, makul bir bakış açısıyla, bu tehdidi şüphesiz örtbas eden tedbirleri almadıklarının tespit edilmiş olması gerekmektedir (*Mastromatteo/İtalya* [BD], § 68; *Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, § 55).

18. Mahkemeye göre, başvuranın, makamların önceden bildikleri veya bilmeleri gereken, yaşamı kesin ve ani şekilde tehdit eden bir riskin gerçekleşmesini engellemek için kendilerinden makul olarak beklenebilecek her şeyi yapmadıklarını kanıtlaması yeterlidir. Burada, cevabı ilgili davanın koşullarının tamamına dayanan bir husustan bahsedilmektedir (*Osman/Birleşik Krallık*, § 116).

19. Mahkeme, örneğin aşağıda belirtilen alanlarda, Devletin, ölümcül bir fiilin potansiyel hedefi olarak önceden tanımlanabilecek bir veya birkaç kişiyi korumak için etkin önleyici tedbirler alma yükümlülüğü bulunduğuna hükmetmiştir:

- Bir tutuklunun öldürülmesi (*Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, § 57),
- Aile içi şiddet (*Branko Tomašić ve diğerleri/Hırvatistan*, §§ 52-53 ; *Opuz/Türkiye*, § 129);
- Bir ceza davasının görüldüğü sırada tanıklardan birinin öldürülmesi (*Van Colle/Birleşik Krallık*, § 88) ;
- Bir çatışma bölgesinde adam öldürme (*Kılıç/Türkiye*, § 63 ; *Mahmut Kaya/Türkiye*, § 88) ;
- Bir erin askerlik hizmetini gördüğü sırada öldürülmesi (*Yabansu ve diğerleri/Türkiye*, § 91).

20. Mahkeme ayrıca, yukarıda belirtilen ilkeleri belirli alanlarda nüfusun genel olarak korunması yükümlülüğünün bulunduğu durumlarda uygulamıştır, örneğin:

- Cezaevinden dışarı çıkmasına izin verilen veya yarı serbestlik rejimine tabi olan bir tutuklunun dışarıda bulunduğu sırada cinayet işlemesi (*Mastromatteo/İtalya* [BD], § 69);
- Cinayetten suçlu bulunmuş ve şartlı tahliye edilmiş bir kişi tarafından cinayet işlenmesi (*Choreftakis ve Choreftaki/Yunanistan*, §§ 48-49);
- Bir polis memuru tarafından görevli olmadığı sırada cinayet işlenmesi (*Gorovenky ve Bugara/Ukrayna*, § 32);
- Bir avukatın müvekkilinin akıl hastası eşi tarafından öldürülmesi (*Bljakaj ve diğerleri/Hırvatistan*, § 121);

- Teröristler tarafından çok sayıda kişinin rehine alınması durumunda işlenen cinayetler (*Tagayeva ve diğerleri/Rusya*, §§ 482-492; aksi yönde bir karar için, *Finogenov ve diğerleri/Rusya* (k.k.), § 173).

2. Kişilerin Kendilerine Karşı Korunması

21. Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinin, makamlara, bazı belirli koşullarda kişilerin kendilerine karşı korunması için etkin önleyici tedbirler alma pozitif yükümlülüğünü getirebileceğine hükmetmiştir (*Renolde/Fransa*, § 81).

22. Özellikle tutuklu kişiler savunmasız durumdadırlar ve makamlar onları korumakla yükümlüdürler (*Keenan/Birleşik Krallık*, § 91). Yine aynı şekilde cezaevi makamlarının, ilgili kişinin hak ve özgürlüklerine uygun şekilde görevlerini yerine getirmeleri gerekmektedir. Kişisel özerklik ihlal edilmeksizin kişinin kendisine zarar verme riskini azaltmak amacıyla genel tedbir ve önlemler alınabilir. Bir tutuklu bakımından daha sıkı önlemlerin alınması gerekip gerekmediği ve bunların uygulanmasının makul olup olmadığı hususu, davanın koşullarına bağlıdır (*Renolde/Fransa*, § 83).

23. Yine benzer şekilde, zorunlu askerlik hizmetini yerine getiren kişilerle ilgili olarak, Mahkeme, tutuklular gibi bu kişilerin de sadece onları koruma yükümlülüğü bulunan Devlet makamlarının denetimi altında bulunduğunun altını çizmiştir (*Beker/Türkiye*, §§ 41-42; *Mosendz/Ukrayna*, § 92).

24. Zihinsel engelliler de yine kendilerine zarar vermekten korunması gereken, özellikle savunmasız bir grup olarak değerlendirilmektedir (*Renolde/Fransa*, § 84).

25. Son olarak, söz konusu tehlikenin kişinin kendisinden gelmesi durumunda pozitif yükümlülüğün söz konusu olabilmesi için, örneğin tutukluluk halinde intihar durumunda, makamların kimliği belirli bir kişinin yaşamının gerçek ve ani şekilde tehdit edildiğini bildiklerinin veya bilmeleri gerektiğinin ve şayet durum bu şekildeyse, makamların yetkileri dâhilinde, makul olarak, bu riski şüphesiz ortadan kaldıracak tedbirleri almadıklarının tespit edilmiş olması gerekmektedir (*Younger/Birleşik Krallık* (k.k.)).

26. Üstelik Mahkeme, tutuklu kişilerin sağlık ve esenliğini koruma yükümlülüğünün, açıkça yakalanan ve tutuklanan kişilerin yaşamını öngörülebilir her türlü tehlikeden koruma yükümlülüğünü de kapsadığını hatırlatmaktadır (*Eremiášová ve Pechová/Çek Cumhuriyeti* (gözden geçirme), § 117 ; *Keller/Rusya*, § 88).

27. Önleyici etkin tedbirler alma yükümlülüğü, esasen aşağıdaki alanlarda doğmaktadır:

- Gözaltı veya tutukluluk (*Troubnikov/Rusya; Akdoğdu/Türkiye; De Donder ve De Clippel/Belçika; Ketreb/Fransa; Volk/Slovenya; Mitic/Sırbistan; Keller/Rusya*);
- Zorunlu askerlik hizmeti (*Kılınç ve diğerleri/Türkiye; Ataman/Türkiye; Perevedentsevy/Rusya; Malik Babayev/Azerbaycan*).
- Gönüllü/gönülsüz psikiyatrik tedavi (*Reynolds/Birleşik Krallık; Hiller/Avusturya*).

28. Başvuranın eşinin, zorla sınır dışı edilmesini protesto etmek için kendisini ateşe verdiği bir davada, Mahkeme, bir kişinin Devlet görevlilerinin gözü önünde ve bilgisi dâhilinde intihar etmekle tehdit etmesi ve hatta bu tehdidin, Devlet görevlilerinin eylem veya talimatlarına karşı duygusal bir tepki olması durumunda, bu görevlilerin, çok büyük bir ciddiyetle, söz konusu tehdidi, ne kadar beklenmedik olduğuna bakılmaksızın, ilgili kişinin yaşamı için yakın bir tehlike olarak değerlendirmeleri gerektiğine hükmetmiştir. Yine bu türden koşullarda, Devlet görevlilerinin bu tehditten yeterince erken haberdar olmaları durumunda, Sözleşme'nin 2. maddesi, koşullar bakımından makul ve gerçekçi her türlü yöntemi kullanarak, bu tehdidin gerçekleşmesini engelleme pozitif yükümlülüğünü doğurmaktadır (*Mikayil Mammadov/Azerbaycan*, § 115).

3. Kişilerin Ekolojik veya Endüstriyel Felaketlere Karşı Korunması

29. Mahkeme, doğası gereği zaten tehlikeli olduğuna hükmettiği endüstriyel faaliyetler alanında, özellikle söz konusu edilen faaliyetin özelliklerine uygun, insan yaşamı için ortaya çıkarılabileceği riskle ilgili bir yasal düzenleme yapılmasına vurgu yapmaktadır. Mahkeme, bu yasal düzenlemenin, söz konusu faaliyetin iznini, işleyişini, işletmesini, güvenliğini ve denetimini içermesi gerektiği ve yaşamı söz konusu alanda ortaya çıkabilecek tehlikelerle karşı karşıya kalma riski bulunan bu faaliyetle ilgili herkesi, kişilerin etkin korunmasını sağlayacak gerekli tedbirleri almaya mecbur kılması gerektiği kanaatindedir.

30. Bu önleyici tedbirler arasında, Sözleşme organlarının içtihatlarından anlaşıldığı şekilde, toplumun bilgilendirilme hakkına özel bir önem verilmesi gerekmekte ve diğer taraftan somut olaydaki düzenlemelerin, söz konusu faaliyetin teknik yönlerini dikkate alan ve farklı kademelerde bulunan sorumlularca bu bağlamda işlenebilecek kusur ve eksikliklerin belirlenmesine izin veren uygun prosedürleri öngörmesi gerekmektedir (*Öneriyıldız/Türkiye* [BD], § 90; *Boudaïeva ve diğerleri/Rusya*, § 132 ; *Kolyadenko ve diğerleri/Rusya*, § 159).

31. Mahkeme özel somut tedbirlerin alınmasıyla ilgili olarak, Sözleşmeci Devletin pozitif tedbirler almaya mecbur kıldığı durumlarda, bu tedbirlerin seçiminin, ilke olarak ilgili Devletin takdir yetkisinde olduğunu sıklıkla hatırlatmaktadır. Sözleşme tarafından korunan hakların güvence altına alınmasını sağlayan yöntemlerin çeşitliliği sebebiyle, ilgili Devletin iç hukuku ile öngörülen belirli bir tedbiri almaması, pozitif yükümlülüğünü başka bir şekilde yerine getirmesini engellemez. Bu bağlamda yetkili makamlara, öncelik ve kaynak anlamında yapmaları gereken işlevsel seçimler göz ardı edilerek, dayanılmaz veya aşırı bir yük getirilemez; Mahkemenin de birçok defa belirtmiş olduğu gibi, bu durum, zorlu sosyal ve teknik alanlarda Devletin sahip olması gereken geniş takdir yetkisinden kaynaklanmaktadır (*Boudaïeva ve diğerleri/Rusya*, §§ 134-135; *Vilnes ve diğerleri/Norveç*, § 220; *Brincat ve diğerleri/Malta*, § 101).

32. Mahkeme, özellikle Sözleşme tarafından korunan çatışan menfaatler söz konusu olduğunda, davalı Devletin, pozitif yükümlülüğünü, yetkililerin fiillerinin veya ihmallerinin iç hukuka uygunluğu, uygun soruşturma ve çalışmalar gerçekleştirilmesini kapsayan ulusal yargı süreci ve dava konusunun karmaşıklığı gibi somut olayın özel koşullarını dikkate alarak yerine getirip getirmediğini değerlendirmektedir. Özel koşullar dikkate alındığında Devlete düşen pozitif yükümlülüklerin kapsamı, tehdidin ve risklerin azaltılabileceği tedbirin sebebine dayanmaktadır (*Boudaïeva ve diğerleri/Rusya*, §§ 136-137; *Kolyadenko ve diğerleri/Rusya*, § 161).

33. Devlet, tehlikeli faaliyetler üstlendiğinde veya düzenlediğinde ya da bu türden faaliyetlere izin verdiğinde, riskin makul bir asgari seviyeye indirildiğini yeterli bir denetim ve kurallar sistemi yoluyla kontrol etmelidir (*Muĉibabić/Sırbistan*, § 126). Şayet bu faaliyetler her şeye rağmen bir zarara yol açıyorsa, zararın bir kişinin ihmalkâr davranışından veya talihsiz olayların art arda gelmesinden kaynaklanıp kaynaklanmadığı değil, yasal düzenlemelerde denetimin yetersiz olup olmadığına dair Devletin pozitif yükümlülüklerini ihlal edip etmediği incelenecektir (*Stoyanovi/Bulgaristan*, § 61).

34. Devletin herhangi bir denetiminin bulunmadığı ekolojik felaketlerde, Devletin etkin önleyici tedbirler alma yükümlülüğü, bu türden şiddetli ve beklenmedik doğal olaylara karşı koyma yetisini güçlendiren tedbirler almasına dayanmaktadır (*M. Özel ve diğerleri/Türkiye* § 173).

35. Mahkeme, yapmış olduğu incelemelerde, aşağıda belirtilen koşullarda davalı Devletin, kişileri ekolojik veya endüstriyel felaketlerden koruma yükümlülüğünü yerine getirmediği sonucuna varmıştır:

- Bir gecekondu mahallesinin yakınında çöplükte meydana gelen patlama kazasının neden olduğu ölümler (*Öneryıldız/Türkiye* [BD]);
- Yetkililerin arazi şehircilik ve acil yardım politikalarını uygulamadaki başarısızlığı nedeniyle öngörülebilir bir toprak kaymasıyla insanların yaşamlarını yitirmesi (*Boudaïeva ve diğerleri/Rusya*);
- Bir baraj rezervuarından suyun acil olarak hızlı boşaltılması sonrasında ağır bir sel baskını nedeniyle yaşam için büyük bir riskin ortaya çıkması (*Kolyadenko ve diğerleri/Rusya*);
- Devlet tarafından işletilen bir tersanede uzun süre asbeste maruz kalınması sonucunda meydana gelen ölüm (*Brincat ve diğerleri/Malta*).

36. Buna karşın Norveç kıta sahanlığında sondaj yapan petrol şirketleri tarafından görevlendirilen dalış şirketlerince -deneme dalışları da dâhil olmak üzere- yürütülen dalış operasyonları sonucunda engelli hale gelen kişilerle ilgili *Vilnes ve diğerleri/Norveç* davasında, Mahkeme, davalı Devletin çok geniş önlemler alarak, Kuzey Denizi'nde dalış operasyonlarına katılan dalgıçların sağlığını ve güvenliğini korumak için çabalar sarf ettiğine hükmetmiştir. Mahkeme bu davada sonuç olarak, Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlal edilmediği sonucuna varmıştır.

4. Kişilerin Sağlık Alanında Korunması

a. Genel Nüfus

37. Sağlık alanında pozitif yükümlülükler, Devletin, ister özel ya da kamusal olsun, hastanelerin hastaların yaşamının korunmaya yönelik uygun tedbirler almalarını zorunlu kılan yasal bir çerçeve oluşturmasını gerektirir (*Calvelli ve Ciglio/İtalya* [BD], § 49; *Vo/Fransa* [BD], § 89; *Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 166).

38. Bu konuyla ilgili olarak, üye Devletler için düzenleme oluşturma yükümlülüğü, geniş anlamda, yani bu düzenlemeyi, yasal mevzuat iyi işleyecek şekilde oluşturma yükümlülüğünü de kapsayacak şekilde anlaşılmalıdır. Dolayısıyla Devletler ayrıca, özellikle denetim ve uygulama tedbirleri de dâhil olmak üzere, kabul ettikleri kanunların uygulanması için gerekli tedbirleri almak zorundadırlar (*Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 190).

39. Bununla birlikte, Devletin yasal mevzuat oluşturma yükümlülüğünü yerine getirip getirmediğini belirlemek için, Devletin iddia edilen eksiklikleri soyut değil somut bir değerlendirmeye tabi tutup tutmadığının belirlenmesi gerekmektedir. Sonuç olarak, yasal mevzuat oluşturulması bazı açılardan eksiklikler içerebileceği gibi, aynı zamanda Sözleşme'nin 2. maddesi açısından bir konunun ileri sürülebilmesi için tek başına yeterli değildir. Yine ayrıca, bu eksikliğin hastaya zarar verdiği de kanıtlanmalıdır (*Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 188).

40. Mahkeme, tıbbi bir ihmalin bulunduğu tespit edilmesi durumunda bile, ancak uygulanabilir yasal mevzuatın hastanın yaşamını gerektiği şekilde korumaması halinde Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmaktadır (*Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 187). Bu bağlamda Mahkeme, Sözleşmeciler bir Devletin sağlık çalışanlarına üst düzey bir yetki sağlamak ve hastaların hayatını koruma teminatı vermek için gerekenleri yapmış olması durumunda, özellikle hastanın tedavi edilmesi kapsamında, sağlık çalışanı tarafından hatalı bir karar verilmesi veya sağlık çalışanları arasında koordinasyon eksikliğinin bulunması gibi sorunların, Sözleşmeciler Devleti, Sözleşme'nin 2. maddesi anlamında kendisine düşen yaşam hakkının korunmasına ilişkin pozitif yükümlülük gereğince hesap vermeye zorlamak için tek başına yeterli olduğu kabul edilemez (*Powell/Birleşik Krallık* (k.k.); *Dodov/Bulgaristan*, § 82; *Fergec/Hırvatistan*, § 102; *Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 187).

41. Bununla birlikte, kamu sağlığı politikaları kapsamında makamların fiil ve ihmallerinin, bazı koşullarda, kendilerini Sözleşme'nin 2. maddesinin esas yönünden sorumlu kılacağı (*Powell/Birleşik Krallık* (k.k.)) ve Sözleşmeciler bir Devletin makamlarının, genel olarak toplumun

tamamına sağlanan sağlık hizmetlerinin bir kişiye sağlanmasını reddederek söz konusu kişinin yaşamını tehlikeye attıklarının kanıtlanmış olmasının, Sözleşme'nin 2. maddesi açısından bir sorun teşkil edebileceği göz ardı edilmez (*Kıbrıs/Türkiye* [BD], § 219; *Hristozov ve diğerleri/Bulgaristan*, § 106).

42. Mahkeme, çok istisnai olan iki durumda, Devletin, sağlık hizmetlerine ilişkin fiilleri ve ihmalleri sebebiyle Sözleşme'nin 2. maddesinin esas yönünden sorumlu olduğunu kabul etmiştir: İlk olarak; bir hastanın acil hayati tedavilere erişimi reddedilerek, hastanın yaşamının bilerek tehlikeye atılması (*Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk/Türkiye*) ve ikinci olarak; sağlık hizmetlerinin işleyişinde sistemsel veya yapısal bir bozukluk sebebiyle, bir hastanın acil hayati tedavilere erişim sağlayamaması, makamların bu riskten haberdar olduğu ya da haberdar olması gerektiği ve özellikle ilgili hastanın yaşamını, dolayısıyla genel olarak hastaların yaşamını tehlikeye atarak, bunun gerçekleşmesini engellemek için gerekli tedbirleri almamış olması (*Aydoğdu/Türkiye*).

43. Mahkemeye göre, acil hayati tedavilere erişimin reddedilebilmesi için aşağıdaki koşulların, tamamının yerine getirilmiş olması gerekmektedir:

- İlk olarak sağlık hizmetlerine ilişkin olarak yapılan fiil ve ihmallerin, basit bir hatanın veya tıbbi bir ihmalin ötesine geçmesi gerekmektedir, bu durum, sağlık görevlilerinin bir hastanın acil tıbbi tedavilerini karşılamayı reddetmelerinin hastanın yaşamını tehlikeye attığını kesinlikle bildikleri halde, mesleki yükümlülüklerini dikkate almayarak yine de söz konusu ihtiyaçları karşılamayı reddetmeleri anlamına gelmektedir;
- İkinci olarak, söz konusu işleyiş bozukluğunun, Devlete isnat edilebilmesi için, sistemsel veya yapısal olduğunun tarafsız ve gerçek anlamda tespit edilmiş olması gerekmektedir;
- Üçüncü olarak, iddia edilen işleyiş bozukluğu ile hastanın maruz kaldığı zarar arasında bir bağın bulunması gerekmektedir ve,
- Son olarak, bu işleyiş bozukluğunun, Devletin geniş anlamda yasal mevzuat oluşturma yükümlülüğüne riayet etmemesinden kaynaklanması gerekmektedir (*Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], §§ 191-196).

44. Tıbbi ihmal veya sağlık hizmetlerine erişimin reddedilmesi konularında belirli sayıda davada Mahkemeye başvurulmuştur, örneğin:

- Engelli bir çocuğa, annesinin itirazına rağmen ilaç verildiği dava (*Glass/Birleşik Krallık* (k.k.));
- Bronkopnömoni hastalığı sebebiyle yaşlı bir kadının yaşamını yitirdiği dava (*Sevim Güngör/Türkiye* (k.k.));
- Hamile bir kadının ülseratif kolit sebebiyle yaşamını yitirdiği dava (*Z/Polonya*);
- Bir hastanın, akciğerlerinde meydana gelen komplikasyonlar ve tedaviyi kabul etmemesi nedeniyle hastanede yaşamını yitirdiği dava (*Arskaya/Ukrayna*);
- Hamile bir kadının hastane masraflarını ödeyememesi sebebiyle acil olarak ameliyat edilmesinin doktorlar tarafından reddedilmesi sonucunda yaşamını yitirdiği dava (*Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk/Türkiye*);
- Yeni doğan bir bebeğin birçok devlet hastanesine kabulünün reddedilmesi sonucunda ambulansla yaşamını yitirdiği dava (*Asiye Genç/Türkiye*);
- Bir hastaya ilaç verilmesi sonucunda oluşan enfarktüs sebebiyle hastanın yaşamını yitirdiği dava (*Altuğ ve diğerleri/Türkiye*);
- İç hukuku ihlal edecek şekilde, başvuranın oğlunun gerekli lisans ve niteliklere sahip olmayan doktorlar tarafından kendisine tıbbi işlemlerin uygulandığı bir hastanede hayatını kaybettiği dava (*Sarishvili-Bolkvadze/Gürcistan*).

45. Bazı davalarda Mahkeme, Devletin geleneksel bir tedavinin masraflarını tamamen üstlenmeyi reddetmesi sebebiyle tıbbi tedavilere erişim sağlanamamasına ilişkin şikâyetleri incelemiştir. Örneğin bakınız, *Nitecki/Polonya* (k.k.); *Pentiacova ve diğerleri/Moldova* (k.k.); *Gheorghe/Romanya* (k.k.); *Wiater/Polonya* (k.k.).

46. Hastalığın son aşamasında bulunan kanser hastalarının, izin verilmeyen bir deney ilacına erişim sağlayamadıklarından şikâyet ettikleri *Hristozov ve diğerleri/Bulgaristan* davasında, Mahkeme, geleneksel tıbbi tedavi biçimlerinin yetersiz görüldüğü durumda, kullanımına izin verilmeyen bu ilaçlara erişimi düzenleyen mevzuatta hukuki boşluklar bulunmadığı sonucuna varmış ve Sözleşme'nin 2. maddesinin, bir hastalığın son aşamasına gelmiş hastaların, izin verilmeyen tıbbi ürünlere erişiminin herhangi bir şekilde düzenlenmesini gerektirdiği şeklinde yorumlanamayacağı kanaatine varmıştır (§ 108).

b. Özgürlüğünden Yoksun Bırakılan Kişiler ve Devletin Sorumluluğu Altında Bulunan Savunmasız Kişiler

47. Mahkeme, her tutuklunun, hakkında karar verilen tedbirlerin uygulama yöntemlerinin, ilgiliye tutukluluğa bağlı olarak duyulan acının kaçınılmaz seviyesini aşan bir yoğunlukta herhangi bir üzüntü veya sıkıntı vermemesini sağlayacak şekilde insanlık onuruna yakışır tutukluluk koşullarında bulunma hakkına sahip olduğunu belirtmiştir; Mahkeme, bir tutuklunun sağlığının yanı sıra esenliğinin de, hapis uygulamasının gerekleri bakımından uygun şekilde sağlanması gerektiğini eklemiştir (*Dzieciak/Polonya*, § 91).

48. Mahkeme, cezaevi revirlerinde uygulanan tıbbi tedavilerin, hastanelerde topluma sunulan tedavilerle her zaman aynı kalitede olmayabileceğini kabul etmiştir. Bununla birlikte Devlet, tutuklulara, özellikle gerekli tıbbi tedavileri sunarak, onların sağlık ve esenliğini yeterince güvence altına almalıdır. Yetkili makamlar ayrıca, ilgililerin tanılarının hızlı şekilde konulmasını, hasta takibinin doğru şekilde yapılmasını ve maruz kaldıkları hastalığın gerektirmesi durumunda, sağlık sorunlarının iyileştirilmesini ve durumlarının ağırlaşmasını engellemeyi amaçlayan genel bir tedavi stratejisiyle birlikte düzenli ve sistematik bir denetime tabi tutulmalarını sağlamalıdır (*Pitalev/Rusya* § 54). Bu sebeple, Sözleşme'nin, bir tutuklunun sağlık gerekçesiyle serbest bırakılmasına ilişkin genel bir yükümlülük doğurduğu yorumu yapılamaz (*Dzieciak/Polonya*, § 91).

49. Devletin, özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilerin esenliğinden doğrudan sorumlu olması sebebiyle, şayet bu kişilerden biri, bir sağlık sorunu yüzünden yaşamını yitirirse, Devlet tarafından bu ölümün sebepleri ve ilgiliye hayattayken yapılan tedavilerle ilgili açıklamalar yapılması gerekmektedir (*Slimani/Fransa*, § 27; *Kats ve diğerleri/Ukrayna*, § 104).

50. Mahkeme, örnek olarak aşağıdaki davalarda özgürlüğünden yoksun bırakılan kişilere yanlış tıbbi tedavi uygulandığına hükmetmiştir:

- Makamlar, bir tutuklunun kronik bir hastalığının bulunduğunu bilmelerine rağmen, söz konusu tutukluyu uygun şekilde muayene ve tedavi etmemişlerdir; ilgili, hastaneye geç sevk edilmiştir ve yapılan cerrahi müdahale yetersizdir. Doktorların, ameliyat sonrası komplikasyonlar sebebiyle ilgilinin derhal tekrar ameliyat edilmesinin gerekli olduğunu bilmelerine rağmen, ilgilinin hastaneden ayrılmasına izin verilmiştir. Doktorlar ayrıca ameliyatıyla ilgili çok önemli detayları ve bu sebeple meydana gelen komplikasyonları ilgiliden saklamışlardır. Cezaevinin sağlık personeli, müdahalenin ardından, tutuklunun durumunu acil bir vaka olarak değil, olağan bir hastanın durumu gibi değerlendirmişlerdir ve bu nedenle tutuklunun yeniden ameliyat edilmesi gecikmiştir. Ayrıca cezaevi revirinin, geniş çaplı bir kanamayı durdurmak için gerekli donanıma sahip olmadığı tespit edilmiştir (*Tararieva/Rusya*, §§ 88-89).
- Farklı kamu makamları arasında işbirliği ve koordinasyon eksikliği bulunduğu, başvuranın daha önceden planlanmış iki ameliyat için hastaneye götürülemediği, başvuranın sağlık durumu hakkında mahkemeye ivedi şekilde yeterli bilgi verilmediği, başvuranın hayatının son günlerinde doktorlar tarafından muayene edilemediği ve tutukluluk halinin kendiliğinden uzatılmasına karar verilirken ilgilinin sağlık durumunun dikkate alınmadığı tespit edilmiştir (*Dzieciak/Polonya*, § 101);

- HIV virüsü taşıyan ve çok sayıda ciddi hastalıktan muzdarip olan bir kişinin, tıbbi bakımdan faydalanamadığı, sağlık durumu ciddi şekilde kötüleştiğinde hastaneye sevk edilme ve acil olarak serbest bırakılma taleplerinin reddedildiği, ardından ilgilinin geç serbest bırakılması sebebiyle HIV virüsüne bağlı hastalıklar sonucunda yaşamını yitirdiği tespit edilmiştir (*Kats ve diğerleri/Ukrayna*, §§ 105-112).
- Teşhisin ve ikinci derece ilaçlar yardımıyla tedavinin geç yapılmış olması ve bu hastalığın tedavi edilmesi için gerekli incelemenin sağlık personeli tarafından yapılmamış olması sebebiyle, ilaçlara çok dirençli bir tüberküloz hastası olan birinci başvurana yapılan tedavilerin yetersiz olduğu tespit edilmiştir (*Makharadze ve Sikharulidze/Gürcistan*, §§ 90-93).

51. Mahkeme, yerel makamların daha sonra sosyal bakım evlerinde veya hastanelerde bulunan kişilerin ölümüne yol açan kötü koşulları bilmelerine rağmen, bununla birlikte, bu kişileri makul olmayan bir şekilde tehlikeye atmaları durumunda, devletin elinde bulunan savunmasız kişilere uygulanan tıbbi tedavilerle ilgili olarak benzer bir yaklaşımı benimsemiştir (özellikle bk., zihinsel engelli olan ve HIV virüsü taşıyan Roman bir gencin, bir psikiyatri hastanesinde tıbbi tedaviler de dâhil olmak üzere, yeterli bakımın sağlanmaması nedeniyle yaşamını yitirdiği, *Valentin Câmpeanu adına Hukuki Kaynaklar Merkezi/Romanya* [BD] davası, §§ 131 ve 143-144 ve aksi yönde bir karar için (*a contrario*) birçok ciddi hastalıktan muzdarip olan başvuranın oğluna bir sağlık ocağında uygulanan tedaviler kapsamında tıbbi hata yapıldığı iddialarıyla ilgili olan *Dumpe/Letonya* (k.k.) davası, §§ 56 ve 57).

5. Kişilerin Kazalara Karşı Korunması

52. Mahkemeye göre, Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan pozitif yükümlülükler, Devleti, kamuya açık yerlerde insanların güvenliğinin sağlanması amacıyla yasal mevzuat oluşturmaya ve bu mevzuatın doğru şekilde uygulanmasını sağlamaya zorunlu kılmaktadır (*Ciechońska/Polonya*, § 69 ; *Banel/Litvanya*, § 68).

53. Fıtratı gereği tehlikeli olmaları sebebiyle insan hayatı için risk teşkil edebilecek, örneğin bir şantiyede yürütülen faaliyetlerle ilgili olarak, Devlet, söz konusu faaliyetin özelliklerine uygun bir mevzuat oluşturmak da dâhil olmak üzere, gerektiği takdirde bu türden faaliyetlerde bulunan kişilerin güvenliğini sağlayan makul tedbirler almaya mecburdur (*Cevrioğlu/Türkiye*, diğer atıflarla birlikte § 57).

54. Mahkeme, aşağıda belirtilen davalarda Devletin yaşam hakkını koruma yükümlülüğünü yerine getirmediği sonucuna varmıştır:

- Demiryolunda yaşanan bir kazada yaşamını yitiren iki kişiyle ilgili olarak *Kalender/Türkiye*, § 49 davası;
- Başvuranların oğlunun, dışarıda oyun oynadığı sırada, balkonun bir parçasının binadan ayrılarak üzerine düşmesi sonucunda yaralanarak yaşamını yitirdiği *Banel/Litvanya* § 69 davası;
- Başvuranların on yaşındaki oğlunun, bir şantiyede suyla dolu üzeri örtülmemiş bir çukura düşerek boğulduğu *Cevrioğlu/Türkiye*, § 72 davası; ayrıca bk. başvuranların babasının inşaat halinde terk edilmiş bir binanın asansör boşluğuna düştüğü *Binnur Uzun ve diğerleri/Türkiye* § 49 davası.

55. Mahkeme, aşağıda belirtilen davalarda Devletin yaşam hakkını koruma yükümlülüğünü yerine getirmediği sonucuna varmamıştır:

- Bir iş kazasında yıkılan binanın altında kalan bir işçinin yaşamını yitirdiği *Cecilia Pereira Henriques ve diğerleri/Lüksemburg* (k.k.) davası;
- Dağda yapılan acil bir kurtarma operasyonu ile ilgili olarak *Furdík/Slovakya* (k.k.) davası;
- Bir okulun spor salonunda meydana gelen ölümcül bir kazayla ilgili olarak *Molie/Romanya* (k.k.), § 47 davası;

- Sınırlandırılmamış bir denizde yüzen başvurana, motorlu bir geminin çarpması sonucunda başvuranın ölümcül şekilde yaralanmasıyla ilgili olarak *Cavit Tınarlıoğlu/Türkiye*, § 107 davası.

D. Zaman Sınırları

1. Yaşamın Başlangıcı

56. Yaşam hakkının “genel olarak gebelikten itibaren” korunması gerektiğini bildiren *Amerika İnsan Hakları Sözleşmesi*'nin 4. maddesine aykırı olarak, Sözleşme'nin 2. maddesi, yaşam hakkının zaman sınırları hakkında sessiz kalmaktadır ve özellikle Sözleşme tarafından “yaşamı” korunan “kişiyi” tanımlamamaktadır (*Vo/Fransa* [BD], § 75).

57. Mahkeme, Avrupa'da yaşamın başlangıcı hakkında bilimsel ve hukuki bir tanımla ilgili mutabakat bulunmaması sebebiyle, yaşam hakkının başlangıç noktasının, genel olarak bu alanda Devletlerin sahip olması gerektiği sonucuna vardığı takdir yetkisine bağlı olduğu kanaatine varmaktadır (*Vo/Fransa* [BD], § 82).

58. Başvuranın tıbbi bir hata sebebiyle, terapötik bir kürtaja maruz kalması gerektiği *Vo/Fransa* [BD] davasında, Mahkeme, hamileliğinin aniden sonlandırılmasının Sözleşme'nin 2. maddesi alanına girip girmediği hususunu incelemenin gereksiz olduğuna, zira bu hüküm uygulansa bile, kamu sağlığı alanında yaşamın korunmasına bağlı gereklerin, davalı Devlet tarafından ihlal edilmediğine hükmetmiştir (§ 85; ayrıca benzer bir yaklaşım için bk. *Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk/Türkiye*, § 109).

59. Başvuranın, İngiliz mevzuatının eski eşine, ikisinin ortak embriyolarının depolanması ve kullanımına ilişkin rızasını geri çekmesine izin vermesinden şikâyetçi olduğu *Evans/Birleşik Krallık* [BD] davasında, Mahkeme, İngiliz hukukuna göre, bir embriyonun bağımsız hak ve menfaatlere sahip olmadığını ve Sözleşme'nin 2. maddesine dayanarak yaşam hakkı iddia edemeyeceğini ya da -aracı bir kişiyle- bu bağlamda hak iddia edilemeyeceğini ve bu nedenle söz konusu embriyoların 2. madde anlamında yaşam hakkına sahip olmadığını tespit etmiştir (§§ 54-56).

2. Yaşamı Sonlandırmayla İlgili Konular

a. Ötenazi

60. Mahkeme, üçüncü bir kişi sebebiyle veya bir kamu makamının yardımıyla olsa da, Sözleşme'nin 2. maddesinden ölüm hakkının doğmasının imkânsız olduğu kanaatindedir. Mahkeme, kendisine sunulan bütün davalarda, Devletin yaşamı koruma yükümlülüğüne vurgu yapmıştır (*Pretty/Birleşik Krallık*, § 39).

61. Makamların bir akıl hastasının intihar etmesine yardım etmek için bu hastaya ilaç verilmesini reddettiği, yakın zamanda sunulmuş bir davada, Mahkeme, Sözleşme'nin bir bütün olarak değerlendirilmesi gerektiğini hatırlatarak, bu başvurunun Sözleşme'nin 2. maddesine atıfta bulunarak 8. madde alanında incelenmesinin uygun olduğuna hükmetmiştir. Mahkeme, söz konusu hükmün, ulusal makamları, yaşamına son vermek isteyen bir kişiyi, bu kararın özgürce ve bilinçli verilmiş bir karar olmaması ihtimalini göz önüne alarak, engellemeye zorunlu kıldığı kanaatindedir (*Haas/İsviçre*, § 54).

b. Hayati Fonksiyonların Desteklenmesine İlişkin Tedavilere Son Verilmesi

62. Makamlar tarafından bir hastanın yaşamak için tamamen bağımlı olduğu yapay beslenme ve nemlendirme işleminin sonlandırılmasına karar verilmesini içeren *Lambert ve diğerleri/Fransa* [BD] davasında, Mahkeme, her ne kadar Devletlerin büyük bir kısmı bu duruma izin veriyor gibi görünse de, yaşamı yapay olarak devam ettiren bir tedavinin durdurulmasına izin verilmesi hakkında Avrupa Konseyine üye Devletler arasında mutabakat bulunmadığını tespit etmiştir. Mahkeme bu bağlamda, tedavinin sonlandırılmasını çevreleyen nedenlerin bir devletten diğerine değişiklik göstermesine rağmen, ifade şekli nasıl olursa olsun, kararın alınmasında hastanın isteğinin, önemli bir rol oynadığı

konusunda bir mutabakat bulunduğunu kaydetmiştir. Dolayısıyla Mahkeme, yaşamın başlangıcı gibi sonlandırılmasıyla ilgili bu alanda da, Devletlere, sadece yaşamın yapay olarak sürdürülmesini sağlayan bir tedavinin sonlandırılmasına izin verilmesi veya verilmemesi olasılığıyla ilgili olarak değil, aynı zamanda hastanın yaşam hakkının korunması ile özel hayatının ve kişisel özerkliğinin korunması arasında bir denge kurma şekliyle ilgili olarak belirli bir takdir yetkisi verilmesinin uygun olduğu kanaatine varmıştır. Mahkeme bununla birlikte, bu takdir yetkisinin sınırsız olmadığını ve Devletin 2. madde kapsamındaki yükümlülüklerini yerine getirip getirmediğini denetleme yetkisine sahip olduğunun altını çizmiştir (§§ 147-148).

63. Mahkeme, tıbbi tedavilerin idaresi veya sonlandırılması konusunda kendisine başvurulması durumunda, şu unsurları dikkate almaktadır: İç hukukta ve uygulamasında Sözleşme'nin 2. maddesinin gereklerine uygun düzenleyici bir çerçevenin bulunması, başvuran ve yakınları tarafından son olarak belirtilen isteklerin ve başka bir tıbbi personel tarafından sunulan görüşün dikkate alınması ve hastanın menfaatine olacak şekilde verilmesi gereken en iyi karar hakkında şüphe duyulması durumunda, hukuki bir başvuruda bulunma imkânı (*Gard ve diğerleri/Birleşik Krallık* (k.k.), § 83).

III. Yaşama Kasten Son Verilmesinin Yasaklanması

A. Ölüm Cezası

Sözleşme'nin 2. maddesinin 4. fıkrası

"1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez."

HUDOC Anahtar kelimeler

Sınır dışı etme (2) – Suçluların iadesi (2)

Yaşam (2-1) – Ölüm cezası (2-1) ; Yasa ile korunan (2-1) ; Erişilebilirlik (2-1) ; Öngörülebilirlik (2-1) ; Aşırılıklara karşı güvence (2-1) ; Görevli mahkeme (2-1)

1. Sözleşme'ye Ek 6 ve 13 No.lu Protokoller Işığında Sözleşme'nin 2. Maddesinin 1. Fıkrasının Yorumlanması

64. Ölüm cezasının, Sözleşme'nin yazıldığı sırada, uluslararası normları ihlal ettiği konusunda bir değerlendirme yapılmamıştır. Dolayısıyla yaşam hakkına bir istisna getirilmiştir, öyle ki Sözleşme'nin 2. maddesinin 1. fıkrası şu şekildedir: "Yasanın ölüm cezası ile cezalandırdığı bir suçtan dolayı hakkında mahkemece hükmedilen bu cezanın infaz edilmesi dışında, hiç kimsenin yaşamına kasten son verilemez." Bununla birlikte, daha sonra Avrupa Konseyine üye devletlerde ölüm cezasının *de facto* (fiilen) ve *de jure* (hukuken) tamamen yürürlükten kaldırılması yönünde bir gelişme yaşanmıştır (*Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, § 116).

65. "Savaş veya yakın savaş tehlikesi zamanında işlenmiş olan fiiller" haricinde ölüm cezasını kaldıran [Sözleşme'ye Ek 6 No.lu Protokol](#), 28 Nisan 1993 tarihinde imzaya açılmıştır ve 1 Mart 1985 tarihinde yürürlüğe girmiştir. Artık, Avrupa Konseyine üye bütün devletler Sözleşme'yi imzalamışlar ve Rusya hariç, bütün devletler Sözleşme'yi onaylamışlardır (*Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, § 116). Ölüm cezasını her durumda kaldıran [Sözleşme'ye Ek 13 No.lu Protokol](#), 3 Mayıs 2002 tarihinde imzaya açılmıştır ve 1 Temmuz 2003 tarihinde yürürlüğe girmiştir. 2010 yılında, Avrupa Konseyine üye olan bütün devletler, iki devlet hariç (Azerbaycan ve Rusya), Sözleşme'ye Ek 13 No.lu Protokol'ü

imzalamışlardır ve imzalayan bütün devletler bunu onaylamışlardır (*ibidem*, § 117).¹

66. Mahkemeye göre, ölüm cezasına ilişkin moratoryumu gözlemleyen devletlerin yerleşik uygulamasıyla birlikte bu rakamlar, Sözleşme'nin 2. maddesinin her koşulda ölüm cezasını yasaklayacak şekilde değiştirildiğini güçlü bir şekilde ortaya koyma eğilimi göstermektedir (*Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık*, § 120).

2. Suçluların İadesi ve Sınır dışı Etme Konularında Sözleşme'nin 2. Maddesi Alanında Devletin Sorumluluğu

67. Sözleşme'nin 2. maddesi, ilgilinin, ölüm cezasına maruz kalma riski taşıdığına dair ciddi ve kesin gerekçeler bulunduğu, başka bir ülkeye iadesi ve sınır dışı edilmesini yasaklamaktadır (*Al Nashiri/Polonya*, § 577 ; *F.G./İsveç* [GC], § 110).

68. Mahkeme, haklarında ölüm cezası hükmü verilebilecek teröristlerin "olağanüstü iadeleri" (*extraordinary rendition*) ile ilgili olan *Al Nashiri/Polonya* kararında, başvuranın Polonya'dan sınır dışı edildiği tarihte, Sözleşme'nin 6 maddesinin 1. fıkrasına aykırı olarak, adaletsizce davranma ihtimali bulunan askeri komisyon tarafından yargılanarak ölüm cezasına mahkûm edileceği yönünde ciddi ve kesin bir risk bulunduğu hükmetmiştir. Dolayısıyla Mahkeme, Sözleşme'ye Ek 6 No.lu Protokolün 1. maddesi ışığında Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlal edildiği sonucuna varmıştır (§§ 578- 579).

69. Ancak, Mahkeme, *Babar Ahmad ve diğerleri/Birleşik Krallık* (k.k.) kararında, Amerika Birleşik Devletleri tarafından terörist suçlamalarından dolayı iade edilmeleri talep edilen başvuranların, haklarında, daha sonra düzenlenen iddianameler veya bir askeri komisyon yargılaması sonrasında, ölüm cezası istenmesine dair gerçek bir tehlike olmadığı kanaatindedir. Dolayısıyla, Mahkeme başvurunun bu kısmını açıkça dayanaktan yoksun olması nedeniyle reddetmiştir (§ 119).

70. Mahkeme, *F.G./İsveç* [BD] davasında, başvuranın İran'a sınır dışı edilmesinin, siyasi geçmişi ile ilgili riskler nedeniyle değil, daha ziyade, başvuranın sığınma talebinde belirtmediği bireysel bir risk faktörü olan, din değiştirmesinin sonuçlarıyla ilgili olarak yerel makamlar tarafından değerlendirme yapılmadan gerçekleşmesi halinde Sözleşme'nin 2 ve 3. maddelerinin ihlal edilmesine yol açtığı kanaatine varmıştır (§§ 143 ve 158).

B. Devlet Görevlileri Tarafından Ölümcül Güce Başvurulması

Sözleşme'nin 2. Maddesi

"1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. (...)

2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonrasında meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:

- Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması;
- Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme;
- Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması".

1. Bu rehberin tamamlanma tarihi itibarıyla, Sözleşme'ye Ek 6 No.lu Protokolünün imza ve onay sayısı ve Sözleşme'ye Ek 13 No.lu Protokolünün imza sayısı hala aynıydı. Sözleşme'ye Ek 13 No.lu Protokolün imzalanmasına gelince, imzalayan tek devlet (Ermenistan) henüz onaylamamıştır.

HUDOC Anahtar kelimeler

Yaşam (2-1) - Güç kullanımı (2-2) : Mutlak gereklilik (2-2); Yasa dışı şiddete karşı savunma (2-2); Yasaya uygun şekilde yakalama (2-2); Kaçışın engellenmesi (2-2); Bir isyanı veya ayaklanmayı bastırmak (2-2)

1. Delil Unsurlarının Değerlendirilmesi

71. Mahkeme, doğru gerekçesi olmaksızın, açılan davanın şartlarından dolayı kaçınılmaz hale getirilmediği sürece, ilk derece hâkiminin rolünü üstlenemez (*McKerr/Birleşik Krallık* (k.k.)). İlke olarak, Mahkeme, yerel yargılamalar yürütüldüğünde, olayların değerlendirmesini, ilke olarak olayları dosyanın unsurlarına göre belirlemesi gereken ulusal mahkemelerin değerlendirilmesiyle değiştirmemelidir (bk., daha önceki kararlar arasında, *Edwards/Birleşik Krallık*, § 34 ; *Klaas/Almanya*, § 29). Eğer ulusal hâkimlerin tespitleri Mahkemeyi bağlamıyorsa, elinde bulunan bütün unsurlar ışığında kendi değerlendirmesini yapmakta serbest olan Mahkeme, bu bağlamda ikna edici veriye sahip olduğu takdirde, genel olarak, ulusal hâkimlerin değerlendirmesinden uzaklaşmayacaktır (*Avşar/Türkiye*, § 283 ; *Barbu Anghelescu/Romanya*, § 52).

a. İspat Derecesi

72. Mahkeme, tarafların bu konuda uyuşmadıkları, olayların maddiyetinin belirlenmesi gerektiği talepler kapsamında taleplere uygulanabilecek bir dizi ilkeyi belirtmiştir: Olaylara dayalı tespitler, "makul şüphe ötesinde" olan kanıt kriterlerine dayanmalıdırlar; Böyle bir kanıt, yeterince ciddi, kesin ve uyumlu olan, bir dizi kanıtlardan ya da aksi ispat edilmemiş karinelere kaynaklanabilir. Bu bağlamda, delil arama sırasında tarafların davranışları dikkate alınabilir (*Taniş ve diğerleri/Türkiye*, § 160 ; *Tagayeva ve diğerleri/Rusya*).

b. İspat Yükü

73. Belirli bir sonuca ulaşmak için gerekli olan inanç derecesi ve bu bağlamda, ispat yükünün dağılımı, doğaları itibarıyla, olayların özelliğine, yapılan iddianın niteliğine ve söz konusu konvansiyonel hukuk ile bağlıdırlar (*Tagayeva ve diğerleri/Rusya* , § 586).

74. Söz konusu olayların, bütünüyle veya büyük ölçüde, yalnızca makamlarca bilinmeleri durumunda - gözaltındayken denetimlerine tabi tutulan kişilerin durumunda olduğu gibi - bu tutukluluk süresince herhangi bir yaralanma veya ölüm meydana gelmesi olaya ilişkin güçlü karinelere yol açmaktadır. Bu durumda ispat yükü, tatmin edici ve ikna edici bir açıklama sunması gereken makamlara düşmektedir (*Salman/Türkiye* [GC], § 100).

75. Bu ilke, bir kimsenin yetkililer tarafından gözaltına alındığı kanıtlanmamış olmasına rağmen, bu kişinin askeri makamlar ya da polis tarafından resmi olarak çağrılması sonrasında kontrolleri altında ki bir bölgeye girdiğini ve daha sonra bir daha görülmediğini tespit etmenin mümkün olduğu durumlarda da geçerlidir. Böyle bir durumda, Hükümetin, söz konusu bölgede olanlar hakkında makul ve tatmin edici bir açıklama yapması gerektiği ve ilgilinin makamlar tarafından tutuklanmadığını ancak, daha sonra özgürlüğünden mahrum bırakılmadan, olay yerini kendisinin terk ettiğini göstermesi gerekmektedir (*Taniş ve diğerleri/Türkiye*, § 160).

76. Aynı şekilde, silahlı çatışmaları ilgilendiren davalarda, Mahkeme, bu ilkeyi, yalnızca Devlet makamlarının kontrolündeki bir alanda yaralanan, ölü bulunan ya da ortadan kaybolan kişilerin bulunduğu durumlara ve bazı unsurların Devletin dâhil olduğunu düşündürecek durumlara da uygulamıştır (*Akkum ve diğerleri/Türkiye* , § 211 ; *Aslakhanova ve diğerleri/Rusya*, § 97 ve bahsi geçen referanslar).

77. Ayrıca, Mahkeme, Devlet makamlarına nesnel olarak atfedilebilecek nedenlerden dolayı davanın kesin koşullarını tayin etmesinin imkânsız olduğu bütün davalarda, davalı Hükümetin, olayların kronolojisini tatmin edici ve ikna edici bir şekilde açıklaması ve başvuranın iddialarını çürütecek sağlam kanıtlar sunması gerektiğinin altını çizmiştir (*Mansuroğlu /Türkiye*, § 80). Mahkeme ayrıca, başvuruların, davalı Hükümetin uygun belgelere sahip olduğu ve bunları sunmaması durumunda, iddialarını desteklemek için gerekli kanıtları elde etmelerinin zorluklarını da tespit etmiştir. Eğer Hükümet, Mahkemenin olayları tespit etmesi için önemli belgeleri ileri sürmüyorsa veya tatmin edici ya da ikna edici bir açıklama sağlamıyorsa, bu tavrından dolayı güçlü sonuçlar çıkarılabilir (*Varnava ve diğerleri/Türkiye* [BD], § 184). Mahkemenin, ulusal soruşturma sırasında toplanan unsurları ve ulusal mahkeme önünde yargılama sırasında tespit edilen olayları dikkate alması, büyük ölçüde iç soruşturma sürecinin niteliğine, (karakterinin) derinliğine ve tutarlılığına bağlı olacaktır (*Tagayeva ve diğerleri/Rusya*, § 586).

78. Sonuç olarak, Sözleşme'nin 2. maddesinin ihlaline ilişkin iddialar ulusal yargı organları önünde ceza davaları açılmasına yol açtığında, cezaî sorumluluğun, Sözleşme bağlamında devletin sorumluluğundan ayrı olduğu göz ardı edilmemelidir. Mahkemenin görevi, ikinci durumu incelemekten ibarettir. Sözleşme açısından sorumluluk, Sözleşme'nin konusu ve amacı ışığında gereken ve uygun bir kural ya da uluslararası hukuka ilişkin bir ilkeyi dikkate alarak yorumlanması gereken, Sözleşme'nin hükümlerinden kaynaklanmaktadır. Organları, memurları ya da çalışanlarının fiilleri nedeniyle bir devletin sorumluluğu, ulusal yargı organlarının takdir yetkisine sahip olduğu bireysel ceza sorumluluğuna ilişkin iç hukuk meseleleriyle karıştırılmamalıdır. Ceza hukuku anlamında suçluluk veya masumiyet hakkında karar vermek Mahkemenin yetki çerçevesine dâhil değildir (*Tanlı/Türkiye*, § 111 ; *Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 182).

2. Devlet Görevlileri Tarafından Ölümcül Güç Kullanılmasına Karşı Kişilerin Korunması

a. Hukuki Çerçeve

79. Devlet memurlarının güç kullanımı ile ilgili olarak, yaşam hakkına riayet edilmesine yönelik önemli görev, bilhassa Devlet için, yasayı uygulamakta yetkili olanların, konuyla ilgili uluslararası standartları göz önünde bulundurarak şiddete başvurabilecekleri ve ateşli silah kullanabilecekleri sınırlı koşulları tanımlayan, uygun bir yasal ve idari çerçeve oluşturma yükümlülüğünü içermektedir (*Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 209; *Makaratzis/Yunanistan* [BD], §§ 57-59).

80. Sözleşme'nin 2. maddesine bağlı olan katı ölçülülük ilkesine göre, ulusal hukuki çerçeve ateşli silahların kullanılmasını, durumun dikkatli bir değerlendirmesine (*Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 209) ve özellikle, ilgili kişi tarafından işlenen suçun niteliğine ve bu suçun temsil ettiği bir tehdidin değerlendirmesine bağlı kılmalıdır (*Natchova ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], § 96). Buna ek olarak, polis operasyonlarını düzenleyen ulusal hukuk, keyfiliğe ve gücün yasaya aykırı şekilde kullanılmasına karşı ve hatta önlenebilir kazalara karşı bile uygun ve etkili bir güvence sistemi sunmalıdır (*Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 209 ; *Makaratzis/Yunanistan* [BD], § 58).

81. "Rutin polis operasyonları" ile önemli terörle mücadele operasyon durumları arasında ayırım yapan Mahkeme, ikinci durumda, genellikle "kişiye özel" yanıtlar gerektiren ciddi kriz durumlarında, Devletin koşullara uyarlanmış olan çözümler seçmelidir. Ancak, aynı zamanda, Mahkeme, her şeyden önce üçüncü şahıslar tarafından yasa dışı şiddete maruz kalma tehlikesiyle karşı karşıya kalan kişilerin hayatlarını korumaya yönelik bir yasal güvenlik operasyonu kapsamında, ölümcül güç kullanımının, Sözleşme'nin 2. maddesi anlamında katı "mutlak gereklilik" kuralları tarafından düzenlendiği kanaatindedir. Bu nedenle, iç hukuk kuralları aynı ilkedен esinlenmeli ve bu bağlamda, bilhassa gereksiz zarar riskini en aza indirme yükümlülüğü ve istenmeyen sonuçlara yol açabilecek silah ve mühimmat kullanımını engellemek için açık bilgi vermesi önemlidir (*Tagayeva ve diğerleri/Rusya*, § 595).

b. Devlet Görevlilerinin Eğitilmesi ve Seçilmesi

82. Mahkemenin de belirttiği gibi, yasanın temsilcileri, uygun yönetmeliklerin harfi harfine uyararak ve aynı zamanda insan yaşamına riayet edilmesinin temel bir değer olarak kabul edilmesinin üstünlüğünü göz önünde bulundurarak (*Natchova ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], § 97, *Kakoulli/Türkiye*, § 110) ateşli silah kullanmanın kesinlikle gerekli olup olmadığını değerlendirmek üzere eğitilmeleri gerekmektedir.

83. Örneğin, bir ayaklanmayı veya isyanı bastırmak için kuvvet kullanımına ilişkin davalarda, Mahkeme, kendi denetimi kapsamında, bilhassa güvenlik güçlerinin uygun bir şekilde donatılıp donatılmadıklarını (*Güleç/Türkiye*, § 71; *Şimşek ve diğerleri/Türkiye*, § 117); uluslararası insan hakları kurallarına riayet etmekte ve polis görevlerinin uygulanması konusunda iyi bir eğitim alıp almadıklarını; ve ateşli silahları hangi şekilde ve hangi koşullarda kullanabilecekleri konusunda açık ve belirli talimatlar alıp almadıklarını (*ibidem*, § 109) denetlemektedir. Mahkeme, özellikle, mümkün olduğunda, ateşin açılmasından önce uyarı atışları yapılması gerektiğini değerlendirmektedir (*Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 177).

84. Ayrıca, Devletler güvenlik gücü olarak görev yapanların yüksek düzeyde mesleki yeterliliğe sahip olmalarını sağlamalı ve bu kişilerin uygulanan kriterleri karşıladıklarından emin olmalıdırlar. Özellikle, ateşli silahlar emanet edilen kolluk kuvvetleri üyelerine hem gerekli teknik eğitim verilmelidir hem de özenle seçilmelidirler (*Sašo Gorgiev/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti*, § 51).

c. Örnekler

85. Bu ilkeleri uygulayarak, Mahkeme, örneğin, Bulgaristan'da polisin ikaz ve uyarı ateşinden hemen sonra teslim olmayan herhangi bir silahlı kuvvetlerin kaçak üyesine ateş etme izni veren yasal çerçeveyi kusurlu olarak tanımlamıştır. İlgili kişinin kolluk kuvvetleri tarafından hayatına keyfi olarak son verilmesinin önlenmesi konusunda açık bir güvence bulunmamaktaydı (*Natchova ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], §§ 99-102).

86. Aynı şekilde, Mahkeme, Türkiye'de 1934 yılına dayanan, bir polis memurunun sonuçlardan sorumsuz olmaksızın ateşli silah kullanabileceği geniş yelpazeyi listeleyen yasal çerçevede eksiklikler tespit etmiştir (*Erdoğan ve diğerleri/Türkiye*, §§ 77-79). Buna karşın, Mahkeme başka bir davada, jandarmaların ateşli silah kullanabileceği durumların ayrıntılı listesini içeren bir yönetmeliğin Sözleşme'ye uygun olduğunu değerlendirmektedir ve bu kullanımın sadece son çare olarak görülmesi gerektiğini ve uyarı atışlarının ayak hizasına yapılan atışlardan ve serbest atışlardan önce yapılması gerektiğini belirtmektedir (*Bakan/Türkiye*, § 51).

87. Mahkeme, kırmızı ışıkta geçen başvuranın kolluk kuvvetlerinin ateş etmesi sonucu ciddi şekilde yaralandığı kaotik bir polis takibi ile ilgili olan *Makaratzis/Yunanistan* [BD] kararında, Yunanistan iç hukukunu uygulamaktan sorumlu olan yetkililerine, barış zamanı güç kullanımı hakkında açık öneriler ve kriterler sunmadığı kararına varmıştır. Mahkeme, kaçınılmaz olarak, başvuranı takip edip sonrasında tutuklanmış olan polis memurlarının özerk olarak hareket edebildiklerini ve varsayılmamış girişimlerde bulunabildiklerini, muhtemelen uygun eğitim ve talimatlar almış olsalar idi (§ 70) böyle bir durumda olamayacaklarını eklemiştir.

88. Mahkeme, makamların, kendisine ateşli silah emanet etmeden önce bir polis memuru hakkında yeterince araştırma yapmadıklarını belirtmiştir (*Gorovenky ve Bugara/Ukrayna*, § 39; görevde olmadığı sırada bir tartışmaya karışıp, görevi kapsamında kendisine emanet edilen silahla ateş açarak başvuranın yakınlarının hayatlarına son veren bir polis memuru hakkında karar; ayrıca bk. *Sašo Gorgiev/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti*, § 52).

3. Güç Kullanımına İzin Verilen İstisnai Durumlar

89. 2. paragrafta belirtilen istisnalar, Sözleşme'nin 2. maddesinin şüphesiz kasıtlı olarak öldürme ile ilgili durumları kapsadığını, ancak maddenin tek amacının bu olmadığını göstermektedir. Bütün olarak ele alınan Sözleşme'nin 2. maddesinin metninde, 2. paragrafının, öncelikli olarak, kasıtlı olarak öldürmeye izin verilen tüm durumları tanımlamadığını, ancak "güç kullanımına başvurmanın"

mümkün olduğu durumları belirtmektedir ve bu durumun taksirle ölüme sebep verebileceğini göstermektedir. Güç kullanımı, bununla birlikte, Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. paragrafının (a), (b) veya (c) bentlerinde belirtilen amaçlardan birine ulaşmak için "kesinlikle gerekli" olmalıdır (*McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık*, § 148; *Yüksel Erdoğan ve diğerleri/Türkiye*, § 86; *Ramsahai ve diğerleri/Hollanda* [BD], § 286; *Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 17).

a. Unutulmaması Gereken Denetim Kriterleri

90. Kural olarak, Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında "kesinlikle gerekli" teriminin kullanılması, Devlet müdahalesinin Sözleşme'nin 8 ila 11. maddelerinin 2. paragrafı anlamında "demokratik bir toplumda gerekli" olup olmadığını belirlemek için normalde kullanılan daha katı ve zorlayıcı bir kriter şartının uygulanması gerektiğini belirtmektedir. Kullanılan güç, özellikle, Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasının (a), (b) ve (c) bentlerinde (*McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık*, § 149) belirtilen amaçlarla kesinlikle orantılı olmalıdır.

91. Bununla birlikte Mahkeme, terörizmle mücadelede modern devletlerin karşılaştığı güçlüklerin ve *a posteriori* (*sonradan*) analizlerin tehlikelerinin tamamıyla farkında olduğunu hatırlatmaktadır. Mahkeme, bu bağlamda, nitelikleri gereği Mahkemenin denetimi dışında kalan terörizmle mücadelede yapılan siyasi seçimlerle, korunan haklar üzerinde doğrudan etkisi olabilecek kamu yetkili makamların eylemleriyle alakalı başka somut unsurlar arasında ayırım yapma gereğinin altını çizmiştir. Bu nedenle, Sözleşme'nin 2. maddesinde bildirilen mutlak gereklilik kriteri, makamların durumu denetleyip denetlemediklerini ve şayet denetliyorsalardı hangi koşullarda bunu yaptıkları sorusuna ve bu hassas alandaki somut karar alma sürecine bağlı başka uygun kısıtlamalara göre farklı derecelerde inceleme ile uygulanmalıdır (*Tagayeva ve diğerleri/Rusya*, § 481).

92. Mahkeme, rehine kurtarma operasyonları bağlamında, kural olarak, bu operasyonların planlanması ve yürütülmesi hakkında daha derin bir incelemeye tabi tutulabileceği kanaatindedir. Mahkeme, bu konuda, aşağıdaki faktörleri göz önünde bulundurmuştur: (i) bu operasyon kendiliğinden mi başlatılmıştır yoksa makamlar durum ile ilgili düşünüp belirli hazırlıklar yapabilmişler midir? (ii) ilgili makamlar daha önce hazırlanmış olan ve söz konusu krizle ilgili olmayan, genel bir acil durum planına dayanacak durumdadır mı; (iii) durumun denetim derecesinin, kurtarma çalışmalarının çoğunun yapıldığı bina dışında daha yüksektir; ve (iv) tehlike öngörülebilir oldukça, bu tehlikeye karşı korunma yükümlülüğü daha önemlidir (*Tagayeva ve diğerleri/Rusya*, § 563).

b. Genel Yaklaşım

93. Mahkeme, bu hükmün demokratik bir toplumda taşıdığı önemi kabul ederek, ölüme sebebiyet verilen durumları bilhassa ölümcül gücün kullanıldığı durumları dikkatlice inceleyerek değerlendirmesini yapmalı ve bu yola başvuran Devletin yetkililerinin eylemlerini, aynı zamanda davanın bütün koşullarını bilhassa söz konusu eylemlerin denetimi ve hazırlanışını dikkate almalıdır (*McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık*, § 150 ; *Ergi/Türkiye*, § 79).

94. İzlenen amaç ile bu amaca ulaşmak için kullanılan araçlar arasında bir denge kurulması gerektiğini söylenebilir (*Güleç/Türkiye*, § 71).

95. Örneğin, Mahkeme, yasal bir tutuklama gerçekleştirmenin meşru amacının, yalnızca mutlak gereklilik hallerinde insan yaşamını riske atmayı haklı kılabilen kanaatindedir. Bu nedenle, kural olarak, tutuklanacak kişinin herhangi bir kişinin yaşamını veya fiziki bütünlüğünü tehdit etmediğini ve şiddet nitelikli bir suç işlediğinden şüphe edilmediği bildiğimizde, bunun sonucunda kaçacağı tutuklamak mümkün olmasa bile, böyle bir gereklilik söz konusu olamaz (*Natchova ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], § 95; *Kakoulli/Türkiye*, § 108).

i. Devlet Görevlilerinin Fiilleri

96. Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen amaçlardan birinin yerine getirilmesi için Devlet görevlileri tarafından güç kullanılması, söz konusu hüküm kapsamında, bu güç kullanımı, olayların meydana geldiği tarihte haklı nedenlerin daha sonra hatalı olan uygun bir kanaate dayanarak haklı gösterilebilir. Aksini ileri sürmek, Devletin ve kanunları uygulamakla yükümlü olan görevlilerine görevlerini yerine getirirken, kendi hayatları ve başkalarının yaşamları pahasına

uygulanacak gerçekçi olmayan bir yük getirecektir (*McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık*, § 200; *Andronicou ve Constantinou/Kıbrıs*, § 192; *Bubbins/Birleşik Krallık*, § 138; *Huohvanainen/Finlandiya*, § 96).

97. Mahkeme ayrıca, müzakerelerin huzurunda düşünerek, eylemin tam ortasında, kendi hayatını veya başka birisinin yaşamını kurtarma doğrultusunda bunu dürüst bir şekilde tehlike olarak algılamasına ilişkin, olaya ilişkin olarak tepki göstermesi gereken görevlinin değerlendirmesinin yerine kendi değerlendirmesini yerine koyacağı kanaatindedir (*Bubbins/Birleşik Krallık*, § 139 ; *Huohvanainen/Finlandiya*, § 97).

98. Mahkeme, Devlet görevlilerinin eylemlerini incelerken, ele alınması gereken asıl konu, kişinin güç kullanımının gerekli olduğuna dair samimi ve gerçek bir inanca sahip olup olmadığıdır. Bu soruya cevap vermek için, Mahkeme, olayların hangi koşullarda gerçekleştiğini göz önünde bulundurarak inancın öznel olan makul niteliğini denetlemelidir. Mahkeme, inancın öznel olarak makul olmadığı sonucuna varırsa (yani inanç öznel geçerli nedenlere dayanmamaktaysa), bu tür bir inancın gerçek ve samimi niteliğini kabul etmekte zorluk çekmesi muhtemeldir (bk. *Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 248, usul yükümlülükleri bağlamında olsa da).

ii. Operasyonun Hazırlanması ve Denetlenmesi

99. Güç kullanımının Sözleşme'nin 2. maddesi ile uyumlu olup olmadığını belirlemek için, güvenlik güçlerinin operasyonunun mümkün olduğu kadar ölümcül güç kullanımını veya kaza sonucu ölümlerini en aza indirecek şekilde hazırlandığını ve denetlendiğini bilmek faydalı olabilir (*Bubbins/Birleşik Krallık*, § 136, *Huohvanainen/Finlandiya*, § 94).

100. Mahkeme, olayın gerçekleştiği bağlamı ve durumun ne şekilde geliştiği hususunu değerlendirerek, Sözleşmenin 2. maddesi kapsamındaki operasyonun hazırlık ve yönetim aşamasını incelemektedir (*Andronicou ve Constantinou/Kıbrıs*, § 182 ; *Yüksel Erdoğan ve diğerleri/Türkiye*, § 86).

101. Mahkemenin tek endişesi, koşullara göre, düzeni koruma operasyonunun hazırlığı ve denetimi hakkında yetkililerin yaşamın tehlikeye atılmasına ilişkin herhangi bir riskin asgari seviyeye indirilmesi için gerekli dikkati gösterip göstermediğini ve alınan tedbirlerin seçimi hakkında ihmalkârlık yapmadıklarını değerlendirmek olmalıdır (*Bubbins/Birleşik Krallık*, § 141).

iii. Örnekler

102. Mahkeme, aşağıdaki durumlarda, Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen amaçlardan herhangi birinin yerine getirilmesi için güç kullanımının kesin olarak orantılı olmadığına veya kesinlikle gerekli olmadığına karar vermiştir:

- *Güleç/Türkiye*, § 71, başvuranın oğlunun, güvenlik güçlerinin - şiddet eylemleriyle karşılaştığı ve herhangi bir cop, koruyucu, su topu, kauçuk mermi veya göz yaşartıcı gaz olmaksızın - makineli tüfek kullandığı bir gösteri sırasında öldüğü karar; ayrıca bk. *Evrım Öktem/Türkiye*, bir gösteriyi dağılma operasyonu sırasında bir polis memurunun silahından çıkan rastgele bir kurşunla küçük bir çocuğun ciddi şekilde yaralandığı karar;
- *Kakoulli/Türkiye*, § 121, Kuzey ve Güney Kıbrıs arasında tampon bölgeye giren silahsız bir Kıbrıslı Rum'un Türk askerleri tarafından vurularak öldürüldüğü karar;
- *Wasilewska ve Katucka/Polonya*, § 57, bir şüphelinin polis operasyonunda vurulduğu karar;
- *Trévalec/Belçika*, § 87, bir gazetecinin polis operasyonunda bulunma izninin olduğu konusunda bilgilendirilmeyen özel harekât polis birimi tarafından vurulduğu karar;
- *Natchova ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], § 109, askeri polisin iki silahsız Roman kaçağını tutuklanmaya çalıştıkları esnada vurularak öldürdükleri karar;
- *Tagayeva ve diğerleri/Rusya*, § 611, Kuzey Osetya'da Beslan bölgesinde bulunan bir okulda teröristlerin büyük çaplı bir rehin alma eylemine karşı bir kurtarma operasyonu sırasında bir dizi rehinenin öldürüldüğü karar; buna karşılık olarak, *Finogenov ve diğerleri/Rusya*, 226 ve

236 §§ bk., Moskova'da bir tiyatrodaki teröristlerin rehin alma eylemine karşı bir kurtarma operasyonu sırasında bir dizi rehinenin öldürüldüğü karar.

103. Buna karşın, Mahkeme, güç kullanımının, Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen amaçlardan birine kesinlikle orantılı olduğuna karar vermiştir:

- *Bubbins/Birleşik Krallık*, § 141, başvuranın erkek kardeşinin, iki saatlik kuşatma altına alınmasının ardından dairesinde polis memurları tarafından vurulduğu karar; ayrıca bk. *Huohvanainen/Finlandiya*, § 107 ;
- *Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 194, G8 zirvesinde gösteri yapan protestocunun güvenlik güçlerinin bir üyesi tarafından öldürülmesiyle ilgili karar;
- *Perk ve diğerleri/Türkiye*, § 73, başvuranların yakınlarının, radikal silahlı eyleme karşı yapılan bir polis operasyonu sırasında öldürülmeleriyle ilgili karar (ayrıca, bk., *Yüksel Erdoğan ve diğerleri/Türkiye*, § 100, bazı kişilerin polis memurları ile silahlı çatışmada olduğu esnada başvuranların yakınlarının öldürülmeleriyle ilgili karar);
- *Mendy/Fransa* (k.k.), §§ 31-33, bıçakla bir kişinin hayatını tehdit eden bir akıl hastasının yakalanması sırasında bir polis memuru tarafından öldürülmesiyle ilgili karar).

C. Özel Alanlar

Sözleşme'nin 2. Maddesi

- " 1. Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. (...)
2. Ölüm, aşağıdaki durumlardan birinde mutlak zorunlu olanı aşmayacak bir güç kullanımı sonrasında meydana gelmişse, bu maddenin ihlaline neden olmuş sayılmaz:
- a) Bir kimsenin yasa dışı şiddete karşı korunmasının sağlanması;
 - b) Bir kimsenin usulüne uygun olarak yakalanmasını gerçekleştirme veya usulüne uygun olarak tutulu bulunan bir kişinin kaçmasını önleme;
 - c) Bir ayaklanma veya isyanın yasaya uygun olarak bastırılması".

HUDOC Anahtar kelimeler

Pozitif yükümlülükler (2) - Yaşam (2-1)

Güç kullanımı (2-2) - Mutlak gereklilik (2-2); Yasa dışı şiddete karşı savunma (2-2); Yasaya uygun şekilde yakalama (2-2); Kaçışın engellenmesi (2-2); Bir isyanı veya ayaklanmayı bastırma (2-2)

1. Özel Yakalama Tekniklerinin Kullanımının Sebep Olduğu Ölümler

104. Mahkeme, kendiliğinden ölümcül olmayan özel yakalama tekniklerinin kullanılmasının sebep olduğu ölümlere bağlı bir dizi davada, kullanılan güç ile söz konusu kişinin hayatını kaybetmesi arasında bir nedensellik bağı olup olmadığını ve devlet görevlilerinin bu kişiye gerekli tıbbi bakımları sağlayarak yaşam hakkını koruyup korumadıklarını araştırmıştır (*Scavuzzo-Hager ve diğerleri/İsviçre*, § 55, polis memurları tarafından tutuklanan ve daha sonrasında hayatını kaybeden sıkıntılı bir uyuşturucu bağımlısı ile ilgili karar; *Saoud/Fransa*, polis memurları tarafından otuz dakikadan fazla bir süre boyunca kelepçelenmiş ve yere yatırılmış genç bir adamın postüral asfiksi neticesinde hayatını kaybetmesi ile ilgili karar; *Boukrourou ve diğerleri/Fransa*, başvuranların zihinsel engelli olan bir aile üyesinin, polis operasyonu sırasında gelişen infarktüs nedeniyle hayatını kaybetmesi ile ilgili karar ve *Semache/Fransa*, yaşlı ve sarhoş bir otomobil şoförünün başı dizlerine degecek şekilde iki büküm olmaya zorlanması nedeniyle hayatını kaybetmesi ile ilgili karar - ("katlama" adı verilen teknik).

2. Tutukluluk Sırasında Meydana Gelen Ölümler

105. Tutuklu kişiler savunmasız olup, yetkililer bu kişileri korumakla yükümlüdürler. Dolayısıyla, bir kişi özgürlüğünden yoksun bırakıldığında sağlık durumunun iyi olduğu ve serbest bırakıldığı sırada yaralandığı tespit edildiğinde, Devlet, bu yaralanmaların ne şekilde meydana geldiğine ilişkin makul bir açıklama yapmakla yükümlüdür. Özgürlüğünden yoksun bırakılan bir kişiye yapılan tedavi hakkında açıklama yapmakla yükümlü olan yetkililer, özellikle söz konusu kişi hayatını kaybettiğinde bu durum daha da zorunludur (*Salman/Türkiye* [BD], § 99; *Tanlı/Türkiye*, § 141; *Tekin ve Arslan/Belçika*, § 83).

106. Mahkeme, aşağıdaki davalarda, davalı Devletin, başvuruların ölümüyle ilgili koşullar hakkında yaptığı açıklamalar konusunda ikna olmamıştır:

- *Anguelova/Bulgaristan*, § 121, başvuranın oğlunun, tutuklandıktan iki saat sonra kafatasına aldığı yaradan dolayı ölmesiyle ilgili karar;
- *Kişmir /Türkiye*, § 105, başvuranın oğlunun, akciğerindeki bir ödem sonucu solunum yetmezliği nedeniyle Diyarbakır Emniyet Müdürlüğünde hayatını kaybetmesi ile ilgili karar;
- *Aktaş/Türkiye*, § 294, başvuruların yakınlarının gözetiminde bulunduğu sırada mekanik asfiksi neticesinde hayatını kaybetmesi ile ilgili karar;
- *Mojsiejew/Polonya*, § 65, başvuranın oğlunun bir sarhoş ayılma merkezinde hayatını kaybetmesi ile ilgili karar;
- *Khayrullina/Rusya*, §§ 84-85, başvuranın eşinin, yasa dışı bir gözetim esnasında maruz kaldığı yaralanmalardan dolayı hayatını kaybetmesiyle ilgili karar.

3. Yargısız İnfazlar

107. Aynı zamanda, başvuruların yakınlarının, Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen istisnalar ile ilgili olmayan koşullarda hayatlarını kaybettikleri tartışmasız olduğu davalar için Mahkemeye başvurulmuştur. Mahkemenin, bu tür davalarda, dava dosyasına dayanarak, başvuruların yakınlarının Devlet görevlileri tarafından veya onların suç ortaklığı ya da rızası ile öldürüldüklerini tespit etmesi halinde, davalı Hükümeti, söz konusu şahısların ölümlerinden sorumlu tutacaktır (*Avşar/Türkiye*, §§ 413-416; *Khachiev ve Akaieva/Rusya*, § 147; *Estamirov ve diğerleri/Rusya*; *Moussaieva ve diğerleri/Rusya*, § 155; *Amuyeva ve diğerleri/Rusya*, §§ 83-84; ve *a contrario* (aksi yönde bir karar için) *Denizci ve diğerleri/Kıbrıs*, § 373; *Buldan/Türkiye*, § 81; *Nuray Şen/Türkiye (No. 2)*, § 173; *Seyhan/Türkiye*, § 82).

108. Bununla birlikte, Mahkemenin, her türlü makul şüphenin ötesinde herhangi bir Devlet görevlisinin söz konusu ölüm olayına karıştığını tespit edemediği durumlarda bile, Mahkeme, yetkili makamların, müteveffanın yaşam hakkını korumak için makul olarak alabilecekleri tedbirleri almadıkları kanaatine varması halinde, davalı Devletin sorumlu olduğuna karar verebilir (*Mahmut Kaya/Türkiye*, §§ 87 ve 101; *Kılıç/Türkiye*, §§ 64 ve 77; *Gongadzé/Ukrayna*, §§ 170-171) ve *a contrario* (aksi yönde bir karar için), *Denizci ve diğerleri/Kıbrıs*, §§ 374 ve 377).

4. Güvenlik Operasyonu veya Askeri Operasyonlar

109. Güvenlik operasyonlarının özel bağlamında, Mahkeme, yalnızca, önemli unsurların Devlet görevlileri tarafından hatalı yöneltilen atışlar neticesinde bir sivilin hayatını kaybettiğini kanıtladığı durumlarda Devlete sorumluluk yüklenmeyeceği kanaatindedir.;

Söz konusu Devlet görevlileri, muhalif bir gruba karşı bir güvenlik operasyonu yürütmek için araç ve yöntemleri seçerek, sivillerin kazara hayatlarını kaybetmelerine neden olmayı önlemek ya da en azından bu riski azaltmak amacıyla, yetkililer dahilindeki tüm güvenlik önlemlerini almadıkları durumlarda da sorumlu tutulabilir (*Ahmet Özkan ve diğerleri/Türkiye*, § 297).

110. Bu bağlamda Mahkeme, örnek olarak aşağıdaki sonuçlara varmıştır:

- Askerler, sivillerin yaşamını korumak için yeterince güvenlik önlemi almamışlardır

(*Ergi/Türkiye*, § 81, başvuranın kız kardeşinin, güvenlik güçlerinin PKK'ya karşı yürüttüğü pusu operasyonunda hayatını kaybettiği karar);

- Güvenlik güçlerinin, bir köyden buldukları yöne doğru açılan ateşlere karşılık olarak yoğun bir ateş açma yönündeki tercihleri, yaşamın korunması için “mutlak gerekli” ise, Türkiye, Sözleşme'nin 2. maddesinden ileri gelen yaşamı koruma yükümlülüğünü yerine getirmemiştir, çünkü güvenlik güçleri sonradan sivil kayıpları olup olmadığını denetlememiştir (*Ahmet Özkan ve diğerleri/Türkiye*, §§ 306-308, iki çocuğun hayatını kaybetmesine neden olan teröristleri yakalamak için bir köyde yapılan askeri baskın hakkında);
- Askeri operasyon, sivil halkın hayatını korumak için gerekli bütün güvenlik önlemleri hazırlanarak gerçekleştirilmemiştir (*Issaieva ve diğerleri/Rusya*, § 199, Çeçenistan savaşında Rus hava kuvvetlerinin bir konvoyu ölümcül olarak bombalamasıyla ilgili karar; bk. ayrıca, *Abuyeva ve diğerleri/Rusya*, § 203, ve *Benzer ve diğerleri/Türkiye*, § 184, Mahkemenin, sivillerin ve bu sivillerin köylerinin ayırım yapılmadan havadan bombalanmasının demokratik bir toplumda kabul edilemeyeceğini ve Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen güç kullanımına ilişkin gerekçelerden herhangi biriyle bağdaşmadığını ve uluslararası insancıl hukuka ilişkin örf ve adet kurallarının ve uluslararası anlaşmaların silahlı çatışmalarda güç kullanımını düzenlediklerini hatırlattığı karar).
- Mahkeme, başvuranın eşinin topçu mermileriyle öldürüldüğü *Şirin Yılmaz/Türkiye* davasında, her türlü makul şüphenin ötesinde, güvenlik güçleri tarafından kasıtlı olarak ya da taksirle öldürüldüğü sonucuna varamamıştır (§ 76; ayrıca bk. *Zengin/Türkiye*, § 44).

111. Sözleşme'nin 2. maddesi, mümkün olduğunca, uluslararası hukukun genel ilkeleri ışığında, bilhassa, silahlı çatışmaların vahşiliğini ve insaniyetsizliğini azaltmada vazgeçilmez bir rol oynayan ve evrensel olarak kabul edilen uluslararası insancıl hukuk kuralları ışığında yorumlanmalıdır. Bilhassa yaralılara tıbbi yardım yapılmasını gerektiren uluslararası çatışma olan bir bölgede, Sözleşmeciler Devletler, bu çatışmalara katılmayan ya da katılmış olup bırakan kişilerin yaşamlarını korumalıdır. Savaşta hayatını kaybeden veya yaralarına yenik düşen kişilerle ilgili olarak, hesap verme yükümlülüğü, söz konusu kişilerin uygun şekilde defnedilmelerini ve yetkililerin, ilgili kişilerin kimlik ve akıbetleri ile ilgili bilgi toplayıp bu bilgileri paylaşmalarını veya Uluslararası Kızılhaç Komitesi gibi bazı organlara bunları yapmaya izin vermelerini gerektirir (*Varnava ve diğerleri/Türkiye* [BD], § 185). Dolayısıyla, uluslararası bir silahlı çatışma durumunda bile, uluslararası insancıl hukuk kurallarının ışığında yorumlanmasına rağmen, Sözleşme'de yer alan güvenceler uygulanmaya devam etmektedir (*Hassan/Birleşik Krallık* [BD], § 104).

5. Kayıp Vakaları

a. Ölüm Karinesi

112. Bir kişi gözaltına alındığında sağlık durumunun iyi olduğu ve serbest bırakıldığı sırada yaralandığı tespit edildiğinde, Devlet, bu yaralanmaların ne şekilde meydana geldiğine ilişkin makul bir açıklama yapmakla yükümlüdür, aksi takdirde Sözleşme'nin 3. maddesi uygulanacaktır. Aynı şekilde, Sözleşme'nin 5. maddesi, Devlete, gözaltına alınan ve dolayısıyla yetkili makamların ellerinde bulunan herhangi bir kişinin nerede olduğunu açıklamakla ilgili bir yükümlülük yüklemektedir. Yetkili makamların bir tutuklunun, cesedinin bulunmaması halinde, akıbeti hakkında makul bir açıklama yapıp yapılmamasının Sözleşme'nin 2. maddesi hakkındaki soruları gündeme getirme konusu, davanın koşullarına ve özellikle, tutuklu kişinin tutukluluğu esnasında hayatını kaybettiğinin varsayılmasına ilişkin gerekli delil niteliğiyle sonuçlandırabilecek maddi unsurlara dayalı koşullara bağlı yeterli delillerin varlığına bağlıdır (*Timurtaş/Türkiye*, § 82).

113. Bu bağlamda, ilgilinin tutuklanmasından bu yana geçen süre, başlı başına belirleyici olmamasına rağmen, dikkate alınması gereken bir faktördür. Zaman geçtikçe, tutuklanan kişi hakkında herhangi bir haber alınmaması durumunda, bu kişinin hayatını kaybetmesine ilişkin olasılığın arttığını kabul etmek gerekmektedir. Bu nedenle, zamanın geçmesi, ilgilinin hayatını kaybettiğinin varsayılmasına

ilişkin bir sonuca varmadan önce, diğer koşullara bağlı delil unsurlarına verilecek önem üzerinde belirli bir etki yaratabilir. Mahkemeye göre, bu durum, Sözleşme'nin 5. maddesini ihlal eden yasa dışı bir tutukluluğun ötesine geçen konuları gündeme getirmektedir. Böyle bir yorum, Sözleşme'nin en temel hükümlerinden biri olan 2. maddenin güvence altına aldığı gibi, yaşam hakkının etkin bir şekilde korunmasıyla uyumludur (*Taniş ve diğerleri/Türkiye*, § 201).

114. Bununla birlikte, bu ölümün varsayımı otomatik değildir; bu konu, yalnızca uygun bir unsur olan, kişinin canlı görüldüğü veya duyulduğu zamandan beri geçen tarihten yani, davanın koşullarının incelenmesi sonrasında açılmaktadır (*Varnava ve diğerleri/Türkiye* [BD], § 143; *Aslakhanova ve diğerleri/Rusya*, § 100).

115. Ayrıca, Devletin bir kişinin ortadan kaybolmasına ilişkin olaya karıştığına kanıtlanması, bu kişinin ölü sayılabilmesi için *sine qua non* (olmazsa olmaz) bir şart değildir: bazı koşullarda, ortadan kaybolma konusu kendi içinde potansiyel olarak ölümcül olarak değerlendirilir (*Medova/Rusya*, § 90).

116. Örneğin, Mahkeme, Çeçenistan'daki savaş ile ilgili olarak, belirsiz askerlerin elinde bulunan bir kişi ve daha sonra bu tutukluluğun tanınmaması, bu durumun yaşamı tehdit edici olabileceği sonucuna varmıştır (*Baïssaïeva/Rusya*, § 119; *Beksultanova/Rusya*, § 83).

117. Aynı şekilde, Mahkeme, 1992-1996 yılları arasında Türkiye'nin güneydoğusundaki bir kişinin ortadan kaybolmasının, özellikle, yetkililer ilgilinin PKK'ya müdahil olduğuna dair şüphe duyuyorlarsa (*Enzile Özdemir/Türkiye*, § 45), yaşamı tehdit eden bir durum olarak görülebileceği kanısına varmıştır (*Osmanoğlu/Türkiye*, §§ 57-58; *Meryem Çelik ve diğerleri/Türkiye*, § 58).

b. Varsayılan Ölüm Nedeniyle Devletin Sorumluluğu

118. Mahkeme, Devlet görevlileri tarafından onaylanmamış bir tutukluluk sonrasında kaybolan kişinin ölü olarak varsayılması gerektiği konusunda makul şüphenin ötesinde olduğu kanaatine vardığında, Devletin sorumluluğu söz konusudur. Mahkeme, böyle bir koşulun Sözleşme'nin 2. maddesinin 2. fıkrasında belirtilen gerekçelerden herhangi bir gerekçe ile ilgili bir delil olarak sunulmadığından, davalı Hükümetin kaybolan kişinin varsayılan ölümünden sorumlu olduğuna karar verecektir (*Akdeniz ve diğerleri/Türkiye*, § 101; *Orhan/Türkiye*, § 331; *İpek/Türkiye*, § 168; *Bazorki/Rusya*, § 111; *Magomadov/Rusya*, § 99; *Meryem Çelik ve diğerleri/Türkiye*, § 60; *Mikiyeva ve diğerleri/Rusya*, § 160; *Kushtova ve diğerleri/Rusya (No. 2)*, § 83; ve *a contrario* (aksine) *Tahsin Acar/Türkiye* [BD], §§ 217-219; *Nesibe Haran/Türkiye*, § 68; *Shafiyeva/Rusya*, § 79; *Kagirov/Rusya*, § 97).

c. Devletin Yaşam Hakkını Koruma Sorumluluğu

119. Bir kişinin potansiyel olarak yaşamı tehdit eden koşullarda ortadan kaybolması, Devlete, Sözleşme'nin 2. maddesinde yer alan pozitif yükümlülük gereğince, kayıp olan kişinin yaşam hakkını korumak için somut önlemler almasını gerektirmektedir (*Koku/Türkiye*, § 132; *Osmanoğlu/Türkiye*, § 75).

120. Bu bağlamda, soruşturma veya denetleme makamları tarafından, yasal görevlerinin dışında hareket eden devlet memurlarının tanımlanmış bir kişinin hayatını gerçek ve yakın olarak tehdit etmesine karşı sergiledikleri herhangi bir ihmal, yaşamı korumaya yönelik pozitif yükümlülük getirir (*Gongadze/Ukrayna*, § 170; *Turluyeva/Rusya*, §§ 100-101).

6. Devlet Görevlilerinin Özel Kişi Sıfatıyla İşledikleri Cinayetler

121. Bir Sözleşmecî Devlet, memurlarının görevlerini yerine getirirken yürüttüğü eylemlerinden kaynaklanan insan hakları ihlallerinden dolayı, Sözleşme bağlamında sorumlu olacaktır (*Krastanov/Bulgaristan*, § 53). Kişinin Sözleşme'nin amaçları doğrultusunda Devletin memuru olup olmadığı, biri işlevsel olan çok sayıda kriter temelinde tanımlanmaktadır (*Ferges/Hırvatistan*, § 36). Ayrıca, bir Devlet memurunun yasaya aykırı olarak davrandığı hallerde, söz konusu kişinin fiillerinin Devlete atfedilip edilmeyeceği sorusu, koşulların bütünü ve aynı zamanda söz konusu davranışın niteliğinin ve koşullarının değerlendirilmesini gerektirmektedir (*Sašo Gorgiev/eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti*, §§ 47-48).

122. Özellikle, Mahkeme, Devletin, kendi memurlarının bu sığata özel olarak, bir kişinin hayatına veya fiziki bütünlüğüne karşı işledikleri herhangi bir ihlalden dolayı, olayların meydana geldiğı sırada görevde olup olmadıklarına dair, en azından makamların suç ortaklığı ya da rızası ile, söz konusu yasaya aykırılığı işledikleri esnada görevlerinden faydalandıkları durumu hariç, doğrudan sorumlu olmadığını kanaatindedir (*Enukidze ve Girgvliani/Gürcistan*, § 290; *Kotelnikov/Rusya*, § 93; *Fergec/Hrvatistan*, § 36).

123. Ancak, bu gibi durumlarda, Devletin kendi yetki alanındaki kişilerin yaşamlarını korumak için gerekeni yapma yükümlülüğü devam etmektedir (bk. örneğın, *Gorovenky ve Bugara/Ukrayna*, §§ 31-40, kararında ele alınan yaklaşım).

IV. Usuli Yükümlülükler

Sözleşme'nin 2. maddesinin 4.fıkrası

« 1. Le droit Herkesin yaşam hakkı yasayla korunur. (...) »

HUDOC Anahtar kelimeler

Etkin soruşturma (2-1)

A. Usuli Yükümlülüklerin Kapsamı

124. Devletin usuli yükümlülükleri ilk olarak devlet memurları tarafından ölümcül güç kullanımı ile ilgili olarak belirlenmiştir. Kamu görevlilerine yönelik keyfi olarak işlenen cinayetlerle ilgili genel yasağın uygulamada etkili olabilmesi için, Devlet makamları tarafından ölümcül güce başvurulmasının yasallığının denetlenmesini sağlayan bir prosedürün bulunması gerekmektedir. Bu hükmün dayattığı yaşam hakkını koruma yükümlülüğü, Sözleşme'nin 1. maddesi gereğince "kendi yetki alanları içinde bulunan herkesin, bu Sözleşme'de (...) açıklanan hak ve özgürlüklerden yararlanmalarını sağlamak" olan genel yükümlülüğü ile birleştirildiğinde, özellikle Devlet memurları tarafından kuvvet kullanımının bu kişinin ölümü ile sonuçlanması halinde etkili bir soruşturma yürütülmesi gerekliliğini içermektedir (*McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık*, § 161).

125. O zamandan beri Mahkeme, bu yükümlülüğün, bir kişinin potansiyel olarak yaşamını tehdit eden yaralanmalara maruz kaldığı, hayatını kaybettiğı veya şiddetli veya şüpheli durumlardan dolayı ortadan kaybolduğı, sorumlu olduğı iddia edilen kişilerin Devlet görevlileri veya özel kişiler olup olmadığına ve bilinip bilinmeyen kişiler olduklarına ya da mağdur kişinin yaralanmalarının kendisinden kaynaklı olup olmadığına bakılmaksızın, çeşitli durumlarda ortaya çıktığı kanaatindedir (bk. örneğın, mahkûmlar arası şiddet ile ilgili olarak: *Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık*, § 69; erken tahliye veya sosyal yeniden hapse atılma programından yararlanan mahkûmların cinayetlerine ilişkin olarak: *Maiorano ve diğerleri/İtalya*, §§ 123 -26; yüksek profilli cinayetlerle ilgili olarak: *Kolevi/Bulgaristan*, §§ 191-215, aile içi şiddete ilişkin olarak: *Opuz/Türkiye*, §§ 150-150; şüpheli ölümler veya kayıplar ile ilgili olarak: *Iorga/Moldova*, § 26; *Tahsin Acar/Türkiye* [BD], § 226; intihar ile ilgili olarak: *Troubnikov/Rusya*; *Mosendz/Ukrayna*, § 92).

Sözleşme'nin 2. maddesinin söz konusu Devlete karşı, yürürlüğe konulan etkin ceza hukuku hükümleri ile kişiye karşı suç işlenmesini engellemek ve bu hükümlerin ihlallerini önlenmesi, bastırılması ve cezalandırılması için uygulanan mekanizmaya dayanarak yaşam hakkını koruma yükümlülüğü getiren bu durumdan kaynaklanmaktadır. Söz konusu yükümlülük, dolayısıyla, ilgilinin hayatına yapılan ihlallerin sözde sorumlusunun devlet memuru niteliğinde olmamasına rağmen, bu kişinin şüpheli durumlarda ölümcül olabilecek yaralanmaya maruz kalması halinde etkin resmi bir soruşturma yürütülmesini gerektirmektedir (*Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye* [BD], § 171).

126. Mahkeme, bu yükümlülüğün kapsamını, bir kişinin hayatı tehdit edici yaralanmalara maruz kaldığı veya ihmalkârlık nedeniyle Devletin sorumluluğunu başlatabilecek koşullarda hayatını kaybettiğı durumlara da uygulamıştır (bk. örneğın; sağlık sektöründe: *Lopes de Sousa*

Fernandes/Portekiz [BD], § 214; ve trafik kazalarında: *Anna Todorova/Bulgaristan*, § 72). Bu gibi durumlarda, Sözleşme'nin 2. maddesi, Devletin, olayları tespit edebilecek, sorumluları hesap vermeye zorlamak ve mağdurlara uygun bir tazminat verilmesini sağlayacak yasal araçlar sunabilen etkin ve bağımsız bir hukuk sistemine sahip olmasını gerektirmektedir (*Sinim/Türkiye*, § 59; *Ciechońska/Polonya*, § 66). Bu tip davalarda, Mahkeme, gitgide ve bazı uyarlamalarla, soruşturmasıyla yükümlülüğü ile genel ilkeleri, bilhassa gerekli minimum normları, aktarmıştır (bk. aşağıdaki K. bölüm).

B. Esas Yönü ile Usul Yönü Arasındaki Bağlantı

127. Devletin etkili bir soruşturma yürütme yükümlülüğü, Mahkemenin içtihadında, diğer hususların yanı sıra, özellikle yaşam hakkının "yasalarla korunuyor" olmasını gerektiren, Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan bir yükümlülük olarak değerlendirilmiştir. Böyle bir yükümlülüğün yerine getirilmemesinin, Sözleşme'nin 13. maddesi kapsamında korunan haklar açısından sonuç doğursa bile, Sözleşme'nin 2. maddesinde bulunan usul yükümlülüğü ayrı bir yükümlülük olarak görülmektedir (*İlhan/Türkiye* [BD], §§ 91-92; *Şilih/Slovenya* [GC], §§ 153-154). Ayrı ve bağımsız bir "müdahale" tespitine yol açabilir. Bu sonuç, Mahkemenin usul yükümlülüğü konusunu her zaman maddi yükümlülüğüne riayet edilmesi konusundan ayrı olarak incelemesinden (ve gerektiğinde, Sözleşme'nin 2. maddesinin usul yönünün ayrı bir ihlali sonucuna vardığı) ve çeşitli durumlarda, maddi açıdan bu yükümlülük hakkında herhangi bir şikâyette bulunulmaması durumunda usul yükümlülüğünün iddia edildiği gerçeğinden kaynaklanmaktadır (*Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 231).

C. Soruşturmanın Amacı

128. Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan soruşturmanın temel amacı, yaşam hakkını koruyan iç hukuktaki hükümlerin etkin bir şekilde uygulanmasını güvence altına almak ve devlet görevlilerinin ya da makamlarının fiillerinin suçlanabilmesi durumunda, bu görevli ve makamların kendi sorumlulukları altında meydana gelen ölümler hakkında hesap vermelerini sağlamaktır (*Hugh Jordan/Birleşik Krallık*, § 105; *Natchova ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], § 110; *Al-Skeini ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], § 163).

D. Soruşturmanın Şekli

129. Hangi türden bir soruşturmanın Sözleşme'nin 2. maddesiyle izlenen amaçlara ulaşmaya imkân verecek nitelikte olduğu, koşullara göre değişebilmektedir. Soruşturmaya ilişkin özel şartlar ne olursa olsun, makamlar kendilerine başvurulduğunda resen hareket etmelidirler. Makamlar, resmi bir şikâyette bulunma inisiyatifini veya soruşturma sürecini başlatma sorumluluğunu müteveffanın yakınlarına bırakamayacaklardır (*Al-Skeini ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], § 165).

130. Devlet görevlileri tarafından veya bu görevlilerle işbirliği halinde işlendiği iddia edilen adam öldürme suçlarıyla ilgili olarak, makamların değil, mağdurun yakınlarının inisiyatifleriyle hukuk mahkemelerinde açılan ve iddia edilen failin tespit edilmediği veya cezalandırılmadığı bir dava, Devletin Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan usuli yükümlülüklerine riayet edip etmediğinin incelenmesi çerçevesinde dikkate alınamaz (*Hugh Jordan/Birleşik Krallık*, § 141) zira, bu türden durumlarda, söz konusu yükümlülükler yalnızca tazminat ödenmesi yoluyla yerine getirilemez (*McKerr/Birleşik Krallık* (k.k.), § 121; *Bazorkina/Rusya*, § 117; *McKerr/Birleşik Krallık* [BD], § 165).

131. Mahkemeye göre, bunun nedeni, adam öldürme suçuna ilişkin davalarda, Sözleşme'nin 2. maddesinin resmi bir soruşturma yürütülmesi yükümlülüğünü öngördüğü şekilde yorumlanmasının yalnızca, bu türden bir suça ilişkin iddiaların normal olarak cezai sorumluluğu ortaya koyacak nitelikte olması nedeniyle değil, aynı zamanda uygulamada çoğunlukla, devlet görevlileri tarafından veya bu görevlilerle işbirliği halinde işlendiği iddia edilen adam öldürme suçlarına ilişkin olarak, ilgili devlet görevlileri veya organlarının ölümün gerçek koşullarını bilen ya da bilebilecek olan neredeyse tek kişiler olmaları nedeniyle haklı gösterilmesidir ve böylelikle, iç hukukta uygun yargılamaların - ceza yargılamaları, disiplin davaları ve mağdurlara ve ailelerine sunulan hukuk yollarının

kullanılmasına imkân veren prosedürlerin - başlatılması yeterli bir resmi soruşturmanın yapılmasına bağlıdır (*Makaratzis/Yunanistan* [BD], § 73 ; *Khachiev ve Akaieva/Rusya*, §§ 120-121).

E. Denetimin Niteliği ve Derecesi

132. Bir soruşturmanın etkinliğine ilişkin asgari kriteri karşılayan bir denetimin niteliği ve derecesi, davanın kendine özgü koşullarına bağlıdır ve davayla ilgili olayların tamamı ışığında ve soruşturma işleminin uygulamaya ilişkin gerçeklikleri dikkate alınarak değerlendirilmelidir (*Valentin Câmpeanu adına Hukuki Kaynaklar Merkezi/Romanya* [BD], § 147). Meydana gelebilecek çok çeşitli durumları, yalnızca soruşturmaya ilişkin bir işlem listesine veya diğer basitleştirilmiş kriterler düzeyine indirgemek mümkün değildir (*Velikova/Bulgaristan*, § 80).

133. Bir kişinin şüpheli koşullarda bir devlet görevlisinin ellerinde hayatını kaybetmesi durumunda, yetkili yerel makamlar bu olaylara ilişkin yürütülen soruşturmayı bilhassa sıkı bir denetime tabi tutmalıdırlar (*Enukidze ve Girgvliani/Gürcistan*, § 277 ; *Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 234).

134. Kaybolmalar ise bu bağlamda ilgili unsurların bazen kasten gizlenmesi ya da karartılması nedeniyle, yakınların sürekli olarak belirsizliğe maruz kaldıkları ve nelerin yaşandığı hakkında herhangi bir açıklama ve bilgiye sahip olmadıkları bir durumla nitelendirilen ayrı bir olgudur. Bu durum, mağdurun yakınlarının ızdırabını uzatarak, genellikle çok uzun bir süre boyunca devam etmektedir. Kayıp kişinin başına gelenler ve bu kişinin bulunduğu yer hakkında daha sonra herhangi bir açıklamanın bulunmamasının oluşturduğu ek ayırt edici unsur, devamlı bir duruma yol açmaktadır. Dolayısıyla, bu türden durumlarda, usuli yükümlülük, ilgili kişinin durumu aydınlatılmadığı sürece, potansiyel olarak devam etmektedir; gereken soruşturmanın sürekli olarak yürütülmemesinin devamlı bir ihlale yol açacağı kabul edilecektir. Sonunda mağdurun hayatını kaybettiğinin varsayılabilmesi halinde bile, bu durum geçerli olmaktadır (*Varnava ve diğerleri/Türkiye*, [BD], § 148).

135. Azmettirme yoluyla işlenen cinayetlere ilişkin davalarda, Mahkeme, soruşturmanın, suçun manevi failini, yani cinayete azmettiren kişi veya kişileri tespit etmeye yönelik gerçek ve ciddi soruşturma tedbirleri alınmadığında yeterli olarak değerlendirilemeyeceği kanısına varmıştır. Benzer durumlarda, makamların araştırmaları kiralık katilin tespit edilmesinin ötesine geçmelidir (*Mazepa ve diğerleri/Rusya*, §§ 75-79).

136. Bir gazeteci öldürüldüğü takdirde, Mahkeme, gazeteciliğin korunması, gazetecilerin ve diğer medya mensuplarının güvenliğine ilişkin CM/Rec (2016) 4 sayılı Tavsiye Kararı'na atıfta bulunarak, suçun gazetecinin mesleki faaliyetiyle ilgili olup olamayacağının tespit edilmesinin büyük önem arz ettiği kanaatine varmaktadır (*Mazepa ve diğerleri/Rusya*, § 73).

F. Soruşturmanın Gerekliliklerine İlişkin Kriterler

1. Bağımsızlık

137. Genel olarak, devlet görevlileri tarafından işlenen yasa dışı adam öldürme iddiası hakkındaki bir soruşturmanın etkin olması için, bu soruşturmadan sorumlu olan kişilerin olaya karışan kişilerden bağımsız olmaları gerektiği kanısına varılabilmektedir. Bu durum yalnızca, hiyerarşik veya kurumsal bir bağın bulunmamasını değil, aynı zamanda somut bir bağımsızlığı da gerektirmektedir. Aynı durum, kamuoyunun güç kullanımı konusunda Devletin tekeline alınması hususunda da geçerlidir (*Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 232).

138. Sözleşme'nin 2. maddesinin gereklilikleri, soyut bir değerlendirmeyi değil, bir bütün olarak soruşturmanın bağımsızlığına ilişkin somut bir incelemeyi gerektirmektedir (*Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye* [BD], § 222).

139. Öte yandan, Sözleşme'nin 2. maddesi, soruşturmadan sorumlu kişi ve organların mutlak bir bağımsızlığa sahip olmalarını değil, ancak daha ziyade bu kişi ve organların kendilerine sorumluluk yüklenebilecek nitelikteki kişi ve yapılardan yeterince bağımsız olmalarını gerektirmektedir. Bağımsızlık derecesinin yeterli olup olmadığı, her davanın muhakkak kendine özgü koşullarının tamamı bakımından değerlendirilmektedir (*ibidem*, § 223).

140. Bununla birlikte, yasal veya kurumsal bağımsızlığın tartışmaya açık olması nedeniyle, bu durum, mutlaka belirleyici olmasa bile, Mahkemenin soruşturmanın bağımsız şekilde yürütülüp yürütülmediği hususunu daha sıkı bir şekilde incelemesini sağlamalıdır. Soruşturmanın bağımsızlığı ve tarafsızlığına ilişkin bir sorun ortaya çıktığında, ihtilaf konusu koşulun soruşturmanın etkinliğini ve ölüm koşullarını aydınlatma ve olası sorumluları cezalandırma kapasitesini zedeleyip zedelediğini ve hangi ölçüde zedelediğini belirlemeye çalışmak gerekmektedir (*ibidem*, § 224).

141. Bu bağlamda, Mahkeme, Cumhuriyet savcılarının bilgi ve yardım almak için kaçınılmaz olarak polise dayandıklarını ve bu durumun polis karşısında yeterli bir bağımsızlığa sahip olmadıkları sonucuna varmak için tek başına yeterli olmadığını vurgulamıştır. Bununla birlikte, bir Cumhuriyet savcısının belirli bir polis memuruyla sıkı bir iş ilişkisinin bulunması halinde sorunlar ortaya çıkabilmektedir (*Ramsahai ve diğerleri/Hollanda* [BD], § 344).

142. Mahkeme, örnek olarak, bu soruşturmayı yürütmekle sorumlu kişilerin şu kişiler olması halinde soruşturmanın bağımsız olmadığı sonucuna varmıştır:

- Potansiyel şüpheliler (*Bektaş ve Özalp /Türkiye*, § 66 ; *Orhan/Türkiye*, § 342) ;
- Soruşturmaya konu edilen kişinin meslektaşları ya da muhtemelen meslektaşları olabilecek kişiler (*Ramsahai ve diğerleri/Hollanda* [BD], §§ 335-341 ; *Emars/Letonya*, §§ 85 ve 95) ;
- Potansiyel şüphelilerle hiyerarşik bir bağının bulunması (*Şandru ve diğerleri /Romanya*, § 74 ; *Enukidze ve Girgvliani /Gürcistan*, §§ 247 ve devamındaki paragraflar)

143. Bazı durumlarda, Mahkeme, soruşturma organları tarafından özellikle alınan tedbirlerden, bağımsızlığın olmayışına dair bir belirtinin bulunduğu sonucuna varmıştır, örnek olarak:

- Davaya ilişkin koşulların aydınlatılmasına imkân veren bazı tedbirlerin alınmaması (*Sergueï Chevtchenko/Ukrayna*, §§ 72-73) ;
- Şüphelilerin ifadelerine aşırı önem verilmesi (*Kaya/Türkiye*, § 89) ;
- Bununla birlikte açık ve gerekli bazı konuları araştırmayı reddetme (*Oğur/Türkiye* [BD], §§ 90-91) ;
- Atalet (*Rupa/Romanya (No. 1)*, §§ 123-124).

144. Mahkeme, aşağıdaki durumlarda soruşturmanın bağımsızlığına ilişkin herhangi bir sorunun bulunmadığı kanısına varmıştır:

- Yalnızca soruşturmacıların ve soruşturmaya konu edilen kişilerin, yurt dışında yürütülen askeri operasyonlara ilişkin belirli durumlarda aynı kıtlada kalmaları (*Jaloud/Hollanda* [BD], § 189) ;
- Soruşturmadan sorumlu askeri mahkemenin, yasal düzeyde tamamen bağımsız olmaması, ancak söz konusu mahkeme ile başlıca potansiyel şüpheli arasında doğrudan, hiyerarşik nitelikte, kurumsal ya da diğer bağların bulunmaması ve diğer yandan, söz konusu mahkemenin somut davranışının soruşturmanın yürütülmesinde bağımsızlık ve tarafsızlığın bulunmadığına işaret etmemesi (*Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye* [BD], § 254).

2. Yeterli Nitelik

145. Sözleşme'nin 2. maddesi uyarınca bir Sözleşmeci Taraf'a sorumluluk yükleyen ölüme ilişkin bir soruşturmanın, “etkin” ifadesinin Sözleşme'nin 2. maddesi kapsamında anlaşılması gerektiği anlamıyla, “etkin” olarak nitelendirilebilmesi için, öncelikle “yeterli” olması gerekmektedir (*Ramsahai ve diğerleri/Hollanda* [BD], § 324). Soruşturma, “yeterli” olması için, güç kullanımının ilgili koşullarda haklı gösterilip gösterilmediğinin belirlenmesine, sorumluların tespit edilmesine ve gerektiği takdirde, bu kişilerin cezalandırılmasına imkân vermelidir (*Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 233). Dolayısıyla, sonuç yükümlülüğü değil, araç yükümlülüğü söz konusudur (*Tahsin Acar/Türkiye* [BD], § 223 ; *Jaloud /Hollanda* [BD], § 186).

146. Makamların, diğerlerinin yanı sıra, görgü tanıklarının, bilirkişilerin ifadeleri ve gerektiği takdirde, yaralanmalara ilişkin tam ve kesin bir rapor sunacak nitelikte bir otopsi ve özellikle ölüm nedenine ilişkin klinik bulguların objektif bir analizi de dâhil olmak üzere, söz konusu olaylara ilişkin delilleri elde etmek için sahip oldukları makul tedbirleri almaları gerekmektedir (*Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 233). Bu bağlamda, Mahkeme, bazı koşullarda, etkin bir soruşturmanın ailenin itirazına rağmen, müteveffaların cesetlerinin mezardan çıkarılmasını gerektirebileceğini belirtmiştir (*Solska ve Rybicka/Polonya*, §§ 120-121). Dahası, devlet görevlilerinin güç kullanmaları durumunda, soruşturma ayrıca etkin olmalı ve bu anlamda, güç kullanımının haklı gösterilip gösterilmediğinin belirlenmesine imkân vermelidir. Soruşturmanın ölüm nedenini belirleme ya da ölümün sorumlularını tespit etme kapasitesini zayıflatan her türlü eksiklik, bu hukuk normunu karşılamama riski taşımaktadır (*Al-Skeini ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], § 166).

147. Bilhassa, soruşturmanın sonuçları, ilgili bütün unsurların titiz, objektif ve tarafsız bir incelemesine dayanmalıdır. Şüphesiz gerekli olan bir araştırma konusunun reddedilmesi, soruşturmanın davanın koşullarını ve sorumlu kişilerin kimliğini tespit etme kapasitesini belirleyici şekilde olumsuz etkilemektedir (*Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye* [BD], § 175).

148. Mahkeme, örnek olarak, aşağıdaki durumlarda soruşturmanın yeterli olmadığı sonucuna varmıştır:

- Yakalama teşebbüsü sırasında polis tarafından yapılan ölümcül atışlara ilişkin soruşturmanın, barut kalıntılarının bulunup bulunmadığını görmek için söz konusu görevlilerin ellerinin incelenmemesi; olayın yeniden kurgulanmaması; görevlilerin silah ve mühimmatlarının incelenmemesi; ölümcül mermi nedeniyle mağdurun vücudunda meydana gelen yaralanmayı yeterli şekilde anlatan bir krokinin bulunmaması ve söz konusu görevlileri sorgulanmalarından önce ayırmama gibi eksikliklerle zedelenmesi halinde (*Ramsahai ve diğerleri/Hollanda* [BD], §§ 326-332) ;
- Kriminalistik incelemenin hatalı olması halinde (*Tanlı/Türkiye*, § 153) ;
- Makamların, başka herhangi bir tanığı dinlemeksizin, suçlanan devlet görevlileri tarafından sunulan olaylara ilişkin anlatımı kabul etmeleri (*Özalp ve diğerleri/Türkiye*, § 45) veya bu görevliler tarafından düzenlenen rapora ağır basan bir önem vermeleri halinde (*İkincisoy/Türkiye*, § 78) ;
- Askeri uçaklar aracılığıyla sivil köylerin bombalanmasından sorumlu olanların belirlenme ve suçlanma ihtimali için temel bir unsuru oluşturan seyir defterlerine ilişkin herhangi bir incelemenin yapılmaması halinde (*Benzer ve diğerleri/Türkiye*, § 196).

149. Buna karşın, Mahkeme, yerel makamlar tarafından alınan çeşitli tedbirleri göz önünde bulundurarak, aşağıda belirtilen durumlarda soruşturmanın yeterli olmadığı sonucuna varmamıştır:

- *Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye* [BD], § 209 davası, askerlik hizmeti sırasında başvuranların oğlu ve erkek kardeşinin ölümü hakkında yapılan soruşturmaya ilgilidir;
- *Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 286 davası, haksız yere şüpheli bir terörist olarak tanımlanan bir kişinin ölümüne yol açan atışlar hakkında yapılan bir soruşturmaya ilgilidir;
- *Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 309 davası, G8 zirvesi sırasında güvenlik güçleri tarafından vurulan bir gösterici hakkında yapılan soruşturmaya ilgilidir;
- *Palić/Bosna-Hersek*, §§ 64-66 davası, Bosna-Hersek'teki savaş sırasında başvuranın eşinin kaybolması hakkında yapılan soruşturmaya ilgilidir.

3. İvedilik ve Makul Özen

150. Sözleşme'nin 2. maddesi, soruşturmaların ivedilikle (*Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 237) ve makul bir özenle (*Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 305) yürütülmesini gerektirmektedir.

151. Mahkeme, belirli bir durumda soruşturmanın ilerlemesini önleyen engel veya güçlüklerin bulunabileceğini kabul etmektedir; bununla birlikte, makamların ivedi şekilde cevap vermeleri, ölümcül güç kullanımıyla ilgili soruşturma yapılması söz konusu olduğunda, genel olarak, yasallık ilkesine saygı gösterilmesi bağlamında toplumun güvenini korumak ve yasaya aykırı eylemlere ilişkin her türlü işbirliği veya tolerans izleniminden kaçınmak için başlıca önem taşıdığı kabul edilebilmektedir (*Al-Skeini ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], § 166 ; *Tahsin Acar/Türkiye* [BD], § 224 ; *Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 237).

152. Zaman geçmesi, hem soruşturmaya zarar verecek hem de soruşturmanın bir sonuca varma şansını kesin olarak zayıflatacak niteliktedir (*Mocanu ve diğerleri/Romanya* [BD], § 337).

153. Mahkeme özellikle, aşağıdaki durumlarda, yerel makamların soruşturmayı yeterince ivedilik ve özenle yürütmedikleri kanısına varmıştır:

- *Kelly ve diğerleri/Birleşik Krallık*, § 136, bu davada, güvenlik güçleri tarafından yürütülen bir operasyon sırasında başvuranların yakınlarının ölümüne ilişkin adli soruşturma süreci olayların ardından sekiz yıl sonra başlatılmıştır;
- *Nafiye Çetin ve diğerleri/Türkiye*, § 42, bu davada, olayları aydınlatmak, gözaltındayken yakınlarının ölümünden sorumlu olan kişileri tespit etmek ve cezalandırmak amacıyla açılan ceza davası yaklaşık 15 yıl boyunca derdest kalmıştır;
- *Mocanu ve diğerleri/Romanya* [BD], § 348, bu davada, Romanya'daki rejime karşı yapılan 1990 tarihli gösteriler sırasında Mocanu'nun ölümüne ilişkin soruşturma, genel olarak yirmi üç yılı aşkın bir süreden beri devam etmiştir;
- *Hemsworth/Birleşik Krallık*, § 74, bu davada, adli soruşturma süreci, başvuranlara göre, yakınlarının Kuzey İrlanda'da güvenlik güçleri tarafından öldürülmesinin ardından 13 yıl sonra başlamıştır;
- *Jelić/Hırvatistan*, § 91, bu davada, 1991 yılında başvuranın eşinin kaçırılması ve öldürülmesi hakkında yapılan soruşturma, açıklanamaz yavaşlıklar nedeniyle zedelenmiştir.
- *Mazepa ve diğerleri/Rusya*, § 81, bu davada, özellikle cinayete azmettirenleri tespit etmek amacıyla araştırmacı bir gazetecinin azmettirme yoluyla öldürülmesi hakkındaki soruşturma, on bir yıldan fazla bir sürenin ardından halen devam etmektedir.

154. Bununla birlikte, Mahkeme, soruşturmanın ve/veya daha sonraki ceza davasının süresinin Hizbullah'a atfedilen adam öldürme suçlarıyla ilgili olarak aşırı olmadığı kanısına varmıştır. Mahkeme, suçların niteliğini (failleri bilinmeyen cinayetler) ve bir suç örgütünü ortadan kaldırmak için gereken girişimleri göz önünde bulundurarak, şüphesiz uzun süren bu davalarda yürütülen soruşturmaların etkisiz olmadığı ve makamların başvuranların yakınlarının ölümüne ilişkin herhangi bir tedbir almadıklarının ileri sürülemeyeceği kanaatine varmıştır (*Bayrak ve diğerleri/Türkiye*, §§ 54-55 ; *Adıyaman/Türkiye* (k.k.)). Silahlı bir çatışma sırasında meydana gelen ölüm ve kayıplara ilişkin soruşturmalarla ilgili olarak ayrıca bakınız, *Palić/Bosna-Hersek*, § 70 ; *Zdjelar ve diğerleri/Hırvatistan*, §§ 91-94.

4. Kamu Denetimi ve Yakınların Katılımı

155. Kamu, soruşturma ya da soruşturmanın sonuçları üzerinde yeterli bir denetim hakkına sahip olmalıdır ve böylelikle, hem uygulamada hem de teoride sorumluluğun sorgulanması söz konusu olabilecektir. Bununla birlikte, bu ilke, şiddet nedeniyle meydana gelen ölümler konusunda yürütülen soruşturmaların ardından açılan davaların tamamının aleni bir nitelik taşımasını gerektirecek kadar ileri gitmemektedir. Örnek olarak, polis raporlarının ve soruşturmalara ilişkin unsurların ifşa edilmesi veya yayımlanması, hassas sorunlara neden olabilmekte ve kişiler veya diğer soruşturmalar için olumsuz sonuçlara yol açma riski taşıyabilmektedir ve dolayısıyla, bu durum

otomatik olarak Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan bir gereklilik olarak değerlendirilemeyecektir. Gereken kamu denetimi derecesi, bir durumdan diğerine göre değişebilmektedir (*Ramsahai ve diğerleri/Hollanda* [BD], § 353 ; *Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 304).

156. Bununla birlikte, her durumda mağdur yakınlarının, meşru menfaatlerini korumak için gerekli olduğu ölçüde davaya katılmaları gerekmektedir (*Al-Skeini ve diğerleri/Birleşik Krallık* [BD], § 167). Soruşturma makamlarının, yine de, soruşturma sırasında bir yakın tarafından dile getirilebilecek olan her türlü araştırma tedbiri talebini yerine getirme yükümlülüğü bulunmamaktadır (*Ramsahai ve diğerleri/Hollanda* [BD], § 348 ; *Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 304). Dahası, polis tarafından yürütülen soruşturmalar üzerinde kamu denetiminin bulunmaması, kamuya veya mağdurun yakınlarına yargılamanın diğer aşamalarına gereken erişim imkânı sağlanarak telafi edilebilmektedir (*Hugh Jordan/Birleşik Krallık* § 121).

157. Aşağıda belirtilen durumlarda, Mahkeme, soruşturmanın yakınlar açısından erişilebilir olmadığı veya yeterli bir kamu denetimine imkân vermediği kanısına varmıştır:

- Mağdurun ailesinin soruşturmaya ya da adli belgelere erişememesi (*Oğur/Türkiye* [BD], § 92) veya soruşturmaya ilişkin önemli gelişmelerden haberdar edilmemesi (*Betaïev ve Betaïeva/Rusya*, § 88) ;
- Mağdurun eşinin soruşturmaya ilişkin gelişmeler hakkında herhangi bir bilgi almaması; dosyayı inceleyememesi ve herhangi bir belgenin kendisine teslim edilmemesi, tanık ifadelerinin veya diğer soruşturma tedbirlerinin söz konusu olması (*Mezhiyeva/Rusya*, § 75) ;
- Mağdurun babasının kovuşturmaya yer olmadığına dair karardan haberdar edilmemesi (*Güleç/Türkiye*, § 82) ;
- Soruşturma sürecine katılabilecek şekilde, yakınların, müdahil tarafı oluşturarak bir şikâyette bulunmaları gerekmektedir (*Slimani/Fransa*, § 47) ;
- Cumhuriyet Savcılığı, başvuruların soruşturma dosyasını almalarını engellemeye çalışmıştır (*Benzer ve diğerleri/Türkiye*, § 193).

158. Aşağıdaki durumlarda, Mahkeme, yakınlar ya da kamu için soruşturmaya erişilebilirliğe ilişkin herhangi bir sorun tespit etmemiştir:

- *Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 315, bu dava, G8 zirvesi sırasında güvenlik güçleri tarafından vurulan bir gösterici hakkında yapılan soruşturma ile ilgilidir;
- *Bubbins/Birleşik Krallık*, § 161, bu davada, başvuranın erkek kardeşi, iki saat boyunca kuşatma altına alınmasının ardından dairesinde polisler tarafından vurulmuştur;
- *Palić/Bosna-Hersek*, § 69, bu dava, Bosna-Hersek'teki savaş sırasında başvuranın eşinin kaybolması hakkında yapılan soruşturma ile ilgilidir.

G. Kovuşturma ve Cezalarla İlgili Konular

159. Suçlama yöneltilmesini ya da mahkûmiyet kararı alınmasını veya bu türden bir ceza verilmesini sağlama hakkı bulunmamaktadır ve bir soruşturmanın yalnızca var olmayan ya da sadece sınırlı sonuçlarla neticelenmesi kendiliğinden bir başarısızlık göstergesi değildir (*Giuliani ve Gaggio/İtalya* [BD], § 306).

160. Bununla birlikte, Sözleşme'nin 2. maddesinin usul yönünden doğan gereklilikler, resmi soruşturma aşamasının ötesine uzanmaktadır. Böylelikle, soruşturmanın ulusal mahkemelerde kovuşturmanın açılmasına neden olması halinde, karar verme aşaması da dâhil olmak üzere, yargılamanın tamamının, kanunla yaşamı koruma yönündeki pozitif yükümlülüğün gereklerini yerine getirmesi gerekmektedir (*Öneryıldız/Türkiye* [BD], § 95 ; *Ali ve Ayşe Duran/Türkiye*, § 61).

161. Bu bağlamda, genel kural olarak, bağımsız ve tarafsız bir hâkim önünde çekişmeli bir ceza yargılamanın, olayların tespiti ve ceza sorumluluğunun atfedilmesi için etkinliğe ilişkin çok sağlam güvenceler sunduğu kabul edilmelidir (*McKerr/Birleşik Krallık* (k.k.), § 134). Bununla birlikte, örnek olarak, bir soruşturmadaki eksikliklerin, bir mahkemenin ölüm nedeniyle sorumlulukları ortaya koyma kapasitesine ciddi şekilde zarar verebileceği göz ardı edilemeyecektir (*Ağdaş/Türkiye*, § 102).

162. Mahkeme, kötü muameleler ve adam öldürme nedeniyle devlet görevlilerine verilmesi gereken cezaların seçiminde ulusal mahkemelerin oynadığı rolü kabul etmektedir. Bununla birlikte, Mahkeme, denetim görevini saklı tutmalı ve işlenen suç ile verilen ceza arasında açık bir orantısızlığın bulunduğu durumlarda müdahale etmelidir (*Armani Da Silva/Birleşik Krallık* [BD], § 285).

163. Mahkeme, örnek olarak, Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan usuli yükümlülüklerin, bir soruşturmanın makamların hareketsizliği nedeniyle ceza sorumluluğunun zaman aşımına uğraması sonucu sona ermesi halinde yerine getirilmiş olarak kabul edilemeyeceğini vurgulamıştır ("*21 Aralık 1989" Derneği ve diğerleri/Romanya*, § 144).

164. Aynı şekilde, devlet görevlileri tarafından uygulanan bir kötü muamelenin yol açtığı ölüme ilişkin olarak, Mahkeme, mahkûm edilen polisler hakkında verilen hapis cezalarının infazının ertelenmesinin kısmi bir affa benzetilebilir olduğu ve bu türden tedbirlerin kendi içtihadına uygun olarak değerlendirilemeyeceği, zira bu görevlilerin haklarında mahkûmiyet kararları verilmesine rağmen neredeyse cezasız kaldıkları kanısına varmıştır (*Ali ve Ayşe Duran/Türkiye*, § 69).

165. Dahası, Mahkeme tarafından yapılan denetim, yerel mahkemeler tarafından başlangıçta verilen cezaların ağırlığıyla sınırlı değildir, ancak bu cezaların daha sonra infaz edilme şeklini de kapsamaktadır (*Enukidze ve Girgvlani /Gürcistan*, §§ 269 ve 275, bu davada, Mahkeme, özellikle erken tahliye edilmelerine karar verilerek, hükümlüler bakımından makul olmayan bir affetme eğilimi gösterilmesi nedeniyle Sözleşme'nin 2. maddesinin usul yönünden ihlal edildiği sonucuna varmıştır; *Kitanovska Stanojkovic ve diğerleri/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti*, § 33, bu davada, Mahkeme, bir hapis cezasının infazında haklı gösterilmeyen yavaşlıklar nedeniyle Sözleşme'nin 2. maddesinin usul yönünden ihlal edildiği sonucuna varmıştır). Bu bağlamda, Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan ceza soruşturmasının etkinliği gerekliliğinin, Devleti kesinleşmiş kararları gecikmeksizin icra etmekle yükümlü kıldığı şeklinde de yorumlanabildiğini vurgulamıştır. Gerçekte Mahkemeye göre, yaşam hakkı bağlamında verilen bir cezanın infazının bu maddenin Devlete yüklediği usuli yükümlülüğün ayrılmaz bir parçası olduğu kabul edilmelidir (*Kitanovska Stanojkovic ve diğerleri/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti*, § 32, *Akeliené/Litvanya**, § 85, bu davada, Mahkeme, karar verilmesinin ardından kaçan hükümlü kişiyi bulmak ve bu kişinin iade edilmesini sağlamak için Devlet tarafından alınan tedbirleri dikkate alarak, Sözleşme'nin 2. maddesinin usul yönünden ihlal edilmediğini tespit etmiştir).

166. Son olarak, cinayetlerin veya sivillere yönelik kötü muamelelerin faillerine aftan yararlanma hakkının verilmesi, devletlerin Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan yükümlülüklerine aykırı olabilecektir, zira bu tedbir bu türden eylemlere ilişkin soruşturmaları önleyebilecek ve muhakkak bu eylemlerin faillerinin cezasız kalmalarına neden olabilecektir (*Marguš/Hırvatistan* [BD], § 127).

H. Usuli Yükümlülüğün Yeniden Doğması

167. Usuli yükümlülük, makamlardan ölüm koşullarını aydınlatmak ve olası sorumlulukları tespit etmek için tedbirler almalarının makul olarak beklenebileceği tüm süre boyunca devlete yüklenmektedir (*Šilih/Slovenya* [BD], § 157). Bazı durumlarda, bununla birlikte, bu türden ölümlere ilişkin koşullara yeniden ışık tuttuğu kabul edilen unsurlar daha sonra ortaya çıkabilmektedir. Dolayısıyla, sorun, soruşturma yapma yönündeki usuli yükümlülüğün yeniden doğup doğmadığı ve hangi şekilde doğduğuyla ilgilidir. Bu bağlamda, sorumluların tespit edilmesine ve sonunda suçlanmaları ya da cezalandırılmalarına imkân verebilecek olan bir iddianın, delilin veya makul ve güvenilir bir bilgi unsurunun ortaya çıkması nedeniyle, makamlar yeni soruşturma tedbirlerini almakla yükümlüdürler (*Brecknell/Birleşik Krallık*, § 71).

168. Usuli yükümlülüğün gerektirdiği daha sonraki her türlü soruşturmanın niteliği ve kapsamı, kaçınılmaz olarak, her davanın kendine özgü koşullarına bağlıdır ve ölümün meydana gelmesinin hemen ardından beklenen koşullardan tamamen farklı olabilmektedir (*Harrison ve diğerleri/Birleşik Krallık* (k.k.), § 51). Zaman geçmesi, kaçınılmaz olarak, tanıkların bulunmasıyla ve tanıkların olayları

hatırlama kapasitesiyle ilgili olarak bir engel oluşturacaktır. Bu türden araştırmalar, bazen makul olarak kaynağın ya da yeni delilin güvenilirliğini tespit etmekle sınırlı olabilmektedir (*Cerf/Türkiye*, § 65). Dahası, bazı durumlarda ivedilik gerekliliği, bir yerdeki önemli delil unsurlarını korumak veya tanıkları bütün ayrıntıları hatırladıkları sırada sorgulamak için hızlı hareket etmenin genellikle çok önemli olduğu yakın tarihli olaylara uygulanabilir olan gereklilikten çok farklı olacaktır (*Gurtekin ve diğerleri/Kıbrıs* (k.k.), § 21 ve belirtilen atıflar).

169. Makamlar, her türlü soruşturma tedbirinin yeniden ele alınmasının birinci amacını göz önünde bulundurarak, kovuşturmaların başarıya ulaşmasına ilişkin bakış açılarını dikkate alma hakkına sahiptirler (*Brecknell/Birleşik Krallık*, § 71).

170. Bununla birlikte, toplumun suçların faillerinin suçlanmasını ve mahkûm edilmesini sağlama yönündeki menfaatinin, özellikle savaş suçları ve insanlığa karşı suçlara ilişkin olarak sağlam bir şekilde kabul edilmesi nedeniyle, olayların meydana gelmesinin ardından yıllar sonra yasa dışı adam öldürme suçlarına ilişkin soruşturma yapma yükümlülüğü olasılığını aşırı sınırlamamak gerekmektedir (*Jelić/Hrvatistan*, § 52).

I. Nefret Suçları Hakkında Soruşturma

171. İrkçi şiddet iddiaları söz konusu olduğunda, toplumun ırkçılığı kınadığını sürekli olarak yeniden belirtme ve makamların azınlıkları ırkçi şiddet tehdidinden koruma konusundaki yeteneğine azınlıkların duyduğu güveni koruma gerekliliği dikkate alınarak, soruşturmanın gayret ve tarafsızlıkla yürütülmesi bilhassa önem taşımaktadır (*Menson/Birleşik Krallık* (k.k.); *Gjikondi ve diğerleri/Yunanistan*, § 118).

172. Şayet ırkçi gerekçeyle yapılan şiddet ve kaba davranışlar, ırkçi çağrışım olmaksızın davalarla eşit koşullarda incelenirse, bu durum özellikle temel hakları yıkıcı eylemlerin kendine özgü niteliğine gözleri kapatmak anlamına gelebilecektir. Esasen farklı olan durumların ele alınma şeklinde bir ayırım yapılmaması, Sözleşme'nin 2. maddesiyle birlikte, Sözleşme'nin 14. maddesiyle bağdaşmayan haksız bir muamele teşkil edebilmektedir (*Natchova ve diğerleri/Bulgaristan* [BD], § 160).

J. Sınır Ötesi Davalarda Usuli Yükümlülükler

173. Mahkeme, ilke olarak, Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan usuli yükümlülüğün, bazı özel koşullar bu genel kuraldan ayrılmayı gerektirmediği sürece (*Rantsev/Kıbrıs ve Rusya*, §§ 241-242), mağdurun hayatını kaybettiği tarihte kapsamına girdiği yargılama yetkisine ilişkin olarak davalı Devlete yüklediğini hatırlatmaktadır (*Emin ve diğerleri/Kıbrıs, Yunanistan ve Birleşik Krallık* (k.k.)).

174. Dahası, Sözleşme'nin 2. maddesi, Devletlerin vatandaşlarından birinin hayatını kaybetmesi halinde evrensel bir yetki düzenlemelerini gerektirmemektedir (*Rantsev/Kıbrıs ve Rusya*, § 244).

175. Bununla birlikte, Mahkeme, özel koşulların bulunmaması durumunda bile, soruşturmayı yürütmekle sorumlu Devletin başka bir yargı alanında delil elde etme yükümlülüğünün, yine Devletin, delillerin bulunduğu ülkeye, kendi yetkilerine ve kaynaklarına ilişkin sınırlar dâhilinde, hukuka uygun bir yardımlaşma talebi aracılığıyla istenen her türlü yardımı sağlama yönündeki yükümlülüğüne neden olduğu kanısına varmaktadır (*Rantsev/Kıbrıs ve Rusya*, § 245).

176. Bilhassa, ölüme yol açan hukuka aykırı bir şiddet durumunun yabancılik unsuru oluşturması halinde, failerin kaçtıkları ve suç delillerinin bulunabileceği Devletin makamları, Sözleşme'nin 2. maddesi uyarınca, gerektiğinde resen, bu bağlamda etkin tedbirler almakla yükümlü olabilmektedirler. Aksi takdirde, sınır ötesi saldırıların faileri cezalandırılmaksızın hareket edebilecekler ve saldırılar nedeniyle mağdur olan Sözleşmeciler Devletlerin makamlarının

vatandaşlarının temel haklarının korunmasına ilişkin girişimleri engellenebilecektir (*Cummins ve diğerleri/Birleşik Krallık* (k.k.); *O'Loughlin ve diğerleri/Birleşik Krallık* (k.k.)).

K. İhmalden Dolayı Meydana Gelen Ölüm veya Ağır Yaralanmalar Sebebiyle Usuli Yükümlülükler

177. Yukarıda belirtildiği üzere, Mahkeme, ihmal nedeniyle meydana gelen muhtemel ölümcül yaralanma veya ölüm durumlarında Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan usuli yükümlülükleri genişletmiştir. Bu nedenle, Mahkeme, genel ilkeleri, özellikle yukarıda belirtilen soruşturma yükümlülüğüne ilişkin kriterleri, bununla birlikte bu türden davalara ilişkin koşullara uyarlayarak aktarmıştır.

1. Genel İlkeler

178. Sözleşme'nin 2. maddesi alanında Devletin sorumluluğuna ilişkin sorun, iç hukuk düzeninin, ölümlere yol açan veya yol açma riski taşıyan ihmaller nedeniyle sorumlulukları ortaya koyamaması halinde ortaya çıkabilmektedir (*Banel/Litvanya*, § 70).

179. Böylelikle, bir kişinin ihmalinin mağdurun ölümüne ya da ağır yaralanmasına yol açması halinde, Devletin kendi yargı yetkisi kapsamına giren kişilerin hayatını korumak için gereken bütün tedbirleri alma yükümlülüğü, yine Devletin, kısa süre içinde olayları tespit etme, sorumluları hesap vermeye zorlama ve mağdurlara yeterli bir tazminat sağlama imkânı veren hukuk yollarını sunan etkili ve bağımsız bir yargı sistemi oluşturmasını gerektirmektedir (*Fergec/Hırvatistan*, § 32 davası, bir pizzacıda el bombasının patlaması sonucunda açılan bir davanın etkin olup olmadığına ilişkindir; *Ciechońska/Polonya*, § 66 davası, bir tedavi merkezinde ağacın düşmesi sonucu başvuranın eşinin ölümüyle ilgili bir davaya ilişkindir; *Anna Todorova/Bulgaristan*, § 72 davası, bir trafik kazasında başvuranın oğlunun ölümüne ilişkin bir davayla ilgilidir; *İlbeyi Kemaloğlu ve Meriye Kemaloğlu/Türkiye*, § 38 davası, başvuranların oğlunun yedi yaşındayken tipi altında evine dönmeye çalıştığı sırada soğuktan donarak hayatını kaybetmesine ilişkindir; *Kotelnikov/Rusya*, §§ 99-101 davasında, başvuran, trafik kazasında ağır yaralanmıştır).

180. Sağlık alanında, Mahkeme, Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan usuli yükümlülüğü, Devletlerin kamu sektörüne ya da özel sektöre bağlı olmasına göre, sağlık uzmanlarının sorumluluğu altında bulunan bir kişinin ölümü durumunda ölüm nedeninin tespit edilmesini sağlayacak ve olası sorumluları kendi eylemleri hakkında hesap vermeye zorlayacak nitelikte etkili ve bağımsız bir yargı sistemi oluşturmalarını gerektirdiği şeklinde yorumlamıştır (*Šilih/Slovenya* [BD], § 192 ; *Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 214).

181. Bu bağlamda, Mahkeme, yaşam hakkına veya fiziksel bütünlüğe kasten zarar verilmemesi halinde, “etkili bir yargı sistemi” oluşturma yönündeki pozitif yükümlülüğün, her durumda, muhakkak cezai yargı yoluna başvurmayı gerektirmediğini ve bu türden bir yükümlülüğün, her türlü sorumluluğun ortaya konulmasını ve hukuki nitelikte tazminat tedbirlerinin alınmasını sağlayan, tek başına ya da ceza mahkemelerine başvurma imkânı ile birlikte, hukuk mahkemelerine başvurma olanağı sunması halinde yerine getirilebileceği kanaatine varmıştır. Mahkeme ayrıca, disiplin tedbirlerinin de öngörülebileceğini kabul etmiştir (*Calvelli ve Ciglio/İtalya* [BD], § 51 ; *Mastromatteo/İtalya* [BD], § 90 ; *Vo/Fransa* [BD], § 90 ; *Anna Todorova/Bulgaristan*, § 73 ; *Cevrioğlu/Türkiye*, § 54 ; *Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], §§ 137 ve 215).

182. Mahkeme ayrıca, bu hususta, Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan pozitif yükümlülükler saygı gösterilmesini sağlayan araçların seçiminin, ilke olarak, Sözleşmeci Devletlerin takdir yetkisi kapsamına giren bir konu olduğunu vurgulamıştır. Sözleşme tarafından korunan hakları güvence altına alacak nitelikteki araçların çeşitliliği nedeniyle, ilgili Devletin iç hukuk tarafından öngörülen belirli bir tedbiri uygulamaması Devletin pozitif yükümlülüğünü başka bir şekilde yerine getirmesini

engellememektedir. Bununla birlikte, bu yükümlülüğün yerine getirilmesi için, iç hukukta öngörülen koruma mekanizmalarının hem teoride mevcut olması, hem de uygulamada etkin olarak işlemesi gerekmektedir (*Cevrioğlu/Türkiye*, §§ 53 ve 55 ; *Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 216).

183. Dolayısıyla Mahkeme, hukukta ve uygulamada mevcut olan başvuru yollarının, bir bütün olarak değerlendirildiğinde, olayların tespit edilmesine, suçluların sorumluluğunun ortaya konulmasına ve mağdurlara bir tazminat sunulmasına imkân veren hukuk yolları olarak kabul edilip edilemeyeceğini araştırmaya davet edilmektedir. Başka bir deyişle, Mahkeme, hukuki rejimi *soyut olarak (in abstracto)* değerlendirmekten ziyade, bu rejimin bir bütün olarak ihtilafın doğru bir şekilde incelenmesine imkân verip vermediğini değerlendirmelidir (*Valeriy Fouklev/Ukrayna*, § 67).

184. Ancak, yaşam hakkına kasıtsız zarar verilmesi konusunda bile, Sözleşme'nin 2. maddesine ilişkin gereklilikleri yerine getirmek için etkin bir ceza soruşturmasının yapılmasını gerektiren istisnai koşullar bulunabilmektedir (*Cevrioğlu/Türkiye*, § 54 ; *Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 215). Mahkeme, örnek olarak aşağıdaki durumlarda, yaşam hakkının ihlaline neden olan ihmalin özellikle yalnızca bir muhakeme hatasının ya da tedbirsizliğin ötesine geçmesi halinde, bu türden koşulların mevcut olduğu kanısına varmıştır:

- Tehlikeli endüstriyel faaliyetler konusunda (*Öneryıldız/Türkiye* [BD], § 71) ;
- Tedavinin reddi konusunda (*Asiye Genç/Türkiye*, § 73) ;
- Askeri faaliyetler konusunda (*Oruk/Türkiye*, §§ 50 ve 65) ;
- Tehlikeli malların taşınması konusunda (*Sinim/Türkiye*, §§ 62-64).

185. Aynı şekilde, Mahkeme, ölümün bir kazadan ya da başka bir kasıtsız eylemden kaynaklandığının önceden ve açık bir şekilde tespit edilmemesi ve adam öldürme iddiasının olaylar bakımından en azından savunulabilir olması durumunda, Sözleşme'nin asgari etkinlik kriterlerini karşılayan bir soruşturmanın ölüm koşullarını aydınlatmak için yürütülmesini gerektirdiğini kabul etmektedir. Soruşturmanın sonunda kaza iddiasının kabul edilmesinin, bu konu üzerinde herhangi bir etkisi bulunmamaktadır, zira soruşturma yapma yükümlülüğü kesin olarak, mevcut olan iddiaları çürütmeyi veya doğrulamayı amaçlamaktadır (*Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye* [BD], § 133).

186. Sağlık alanında, Mahkeme, sağlık uzmanlarının sorumluluğu altında bulunan kişilerin ölüm sebebini belirlemek için ulusal düzeyde oluşturulan sistemin bağımsız olması gerektiğine zımnen işaret edildiğini belirtmiştir. Bu durum yalnızca, hiyerarşik ya da kurumsal herhangi bir bağın bulunmamasını değil, aynı zamanda ölüm nedeninin tespit edilmesini sağlaması gereken yargılama kapsamında olayları değerlendirmekle sorumlu bütün tarafların olaylara karışan kişiler bakımından hem resmi hem de somut yönden bağımsızlığını gerektirmektedir (*Bajić/Hrvatistan* § 90). Bu gereklilik, tıbbi bilirkişi incelemelerinin yapılması söz konusu olduğunda bilhassa önem arz etmektedir (*Karpisiewicz/Polonya* (k.k.)), zira uzman doktorların sunduğu raporların, ilgili mahkemenin tıbbi ihmale ilişkin son derece karmaşık sorunlar hakkında yapacağı değerlendirme çerçevesinde belirleyici bir öneme sahip olması çok muhtemeldir ve bu durum, raporlara davada bilhassa önemli bir rol atfetmektedir (*Bajić/Hrvatistan*, § 95 ; *Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 217).

187. İhmal söz konusu olduğunda, ilgili davanın makul bir süre içinde sonuçlandırılması gerekmektedir (*Šilih/Slovenya* [BD], § 196 ; *Cavit Tınarlıoğlu/Türkiye*, § 115 ; *Fergac/Hrvatistan*, § 38).

188. Mahkeme, özellikle ölüm koşullarını belirlemek için başlatılan yargılamalarla ilgili olan Sözleşme'nin 2. maddesinin kapsamına giren davalarda, davanın yavaşlığının, Devlet bu yavaşlığı açıklamak için çok inandırıcı ve makul gerekçeler sunmadığı sürece, Sözleşme uyarınca davalı Devlet tarafından pozitif yükümlülüklerinin ihlalini teşkil eden bir eksikliğin bulunduğu dair sağlam bir belirti olduğunu ifade etmiştir (*Bilbija ve Blažević/Hrvatistan*, § 107 ; *Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 219).

189. Mahkeme, sağlık alanında, Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan haklara bu türden durumlarda saygı gösterilmesi hususu dışında, daha genel değerlendirmelerin, aynı zamanda hastane ortamında

yaşanan tıbbi ihmallerle ilgili davaların ivedi şekilde incelenmesini gerektirdiğini de vurgulamıştır. Tıbbi tedavinin uygulanması sırasında meydana gelen olaylar ve yapılan muhtemel hatalar konusunda bilgi sahibi olunması, ilgili kuruluşlara ve sağlık personeline potansiyel eksiklikleri giderme ve benzer hataları önleme imkânı vermek için büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla, bu türden davaların ivedilikle incelenmesi, tüm sağlık hizmetlerinden faydalanan kişilerin güvenliği açısından önem arz etmektedir (*Oyal/Türkiye*, § 76).

190. Devlet görevlileri tarafından öldürücü güç kullanımına ilişkin davalarda, yetkili makamların resen bir soruşturma açmalarının gerekmesine rağmen, ölümün kasıtsız şekilde meydana geldiği tıbbi ihmale ilişkin davalarda, müteveffanın yakınları bir dava açtıkları takdirde, Devletin usuli yükümlülüğü devreye girebilmektedir (*Šilih/Slovenya* [BD], § 156 ; *Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 220).

191. Bu alanda da, Mahkeme, sonuç yükümlülüğünün değil, yalnızca araç yükümlülüğünün söz konusu olduğu kanısına varmaktadır (*Banel/Litvanya*, § 66 ; *Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz* [BD], § 221). Sonuç olarak, yalnızca iç hukukta yürütülen davanın sonucunun ilgilinin aleyhine olması, davalı Devletin Sözleşme'nin 2. maddesinden doğan pozitif yükümlülüğünü yerine getirmediği anlamına gelmemektedir (*ibidem*, § 221 ; *E.M. ve diğerleri/Romanya* (k.k.), § 50).

2. Örnekler

a. Tıbbi ihmal iddiaları

192. Mahkeme özellikle aşağıdaki durumlarda, yasal rejimin, Sözleşme'nin 2. maddesinin Devlete yüklediği usuli yükümlülüklerle uygun ivedi ve yeterli bir çözümü öngörmediği kanaatine varmıştır:

- İç hukuktaki davanın aşırı uzun sürmesi (*Byrzykowski/Polonya*, §§ 114-116 ; *Šilih/Slovenya* [BD], §§ 202-210 ; *Zafer Öztürk/Türkiye*, §§ 56-57 ; *Bilbija ve Blažević/Hrvatistan* §§ 105-107) ;
- Tıbbi uzmanlar ve sanık arasındaki mesleki ilişki, bu kişilerin objektif açıdan tarafsız olarak değerlendirilememesine neden olmaktadır (*Bajić/Hrvatistan*, §§ 98-102 ; ve, *aksi yönde bir karar için (a contrario)*, *Karpisiewicz/Polonya* (k.k.)) ;
- Adli tıp uzmanları ile soruşturma organları arasında herhangi bir işbirliğinin bulunmaması ve uzmanların görüşlerinin gerekçelendirilmemesi (*Eugenia Lazăr/Romanya*, §§ 81- 85).
- İç hukuk düzeninin, yaşamını yitiren mağdurun hayatta kalan yakınlarına tazminat talep etme ve tazminat alma imkânı vermemesi (*Sarishvili-Bolkvadze/Gürcistan*, §§ 90-98).

193. Buna karşın, aşağıda belirtilen durumlarda, Mahkeme, cezai, disiplinle ilgili ya da hukuki sorumluluğun ortaya konulmasına imkân veren bir mekanizmanın bulunmadığı sonucuna varmamıştır:

- *Vo/Fransa* [BD], § 95 (Hamileliğin istemsiz sonlandırılması) ;
- *Ursu/Romanya* (k.k.) (Enfarktüs sonucu meydana gelen ölüm) ;
- *Marousseva/Rusya* (k.k.) (Kalp ameliyatı sırasında bir çocuğun ölümü) ;
- *Sevim Güngör/Türkiye* (k.k.) (Bronkopnömoni neticesinde yaşlı bir hastanın hastanede hayatını kaybetmesi) ;
- *Besen/Türkiye* (k.k.) (Bir ameliyatın ardından başvuranın annesinin hayatını kaybetmesi) ;
- *Vakrilov/Bulgaristan* (k.k.), § 41 (Ciddi bir kardiyovasküler ve solunum yetmezliği sonucu meydana gelen ölüm) ;
- *E.M. ve diğerleri/Romanya* (k.k.), § 56 (Hastanede ameliyat sonrası bakteriyel bir enfeksiyon sonucu meydana gelen ölüm) ;
- *Buksa/Polonya* (k.k.), §§ 15-16 (Teşhis edilmemiş olan, karaciğerde iyi huylu bir karın tümörü neticesinde bir bebeğin ölümü).

b. Kazalar

194. Mahkeme, bilhassa aşağıda belirtilen durumlarda, Devletin bir kaza sırasında bir kişinin ölümüne ilişkin etkili bir adli çözüm yolu sunmadığı sonucuna varmıştır:

- İç hukuktaki davanın ulusal makamlar tarafından özen gösterilmemesi nedeniyle aşırı uzun sürmesi (*Anna Todorova/Bulgaristan*, § 83 ; *Igor Chevtchenko/Ukrayna*, § 61 ; *Starčević/Hırvatistan*, § 67 ; *Mučibabić/Sırbistan*, § 135 ; *Sıdika İmren/Türkiye*, § 67 ; *Fergec/Hırvatistan*, §§ 41-42) ;
- Delil yönetiminde, davaya ilişkin olayları ve daha sonra açılan davalarda suçlanan kişilerin sorumluluklarını tespit etme konusunda her türlü şansı azaltan eksikliklerin meydana gelmesi (*Ciechońska/Polonya*, § 75 ; *Antonov/Ukrayna*, § 50).

195. Buna karşın, aşağıdaki durumlarda, Mahkeme, suçlu olarak kabul edilebilecek kişilerin cezai disiplinle ilgili veya hukuki sorumluluğunun ortaya konulmasını sağlayan bir mekanizmanın bulunmadığı sonucuna varmamıştır:

- *Furdík/Slovakya* (k.k.) (Bir dağcının ölümü) ;
- *Koceski/Eski Yugoslav Makedonya Cumhuriyeti* (k.k.), § 28 (Yıkılan ağır beton sütunların altında kalan bir oyun alanında bir kızın ölümü) ;
- *Cavit Tınarlıoğlu/Türkiye*, § 125 (Sınırlanmamış bir yüzme alanında yüzdüğü sırada, motorlu teknenin çarptığı bir başvuranın maruz kaldığı ciddi yaralanmalar) ;
- *Mikhno/Ukrayna*, § 151 (Halka açık bir hava gösterisine katılan kişilerin ölümüne yol açan, bir askeri uçağın yere çakılması) ;
- *Çakmak/Türkiye* (k.k.), § 34 (Başvuranların bir yakınına, bir ilkokulun bahçesinde bulunan ağaçtan çam kozalakları topladığı sırada elektrik çarpması) ;
- *Aktaş/Türkiye* (k.k.), § 29 (Motosiklet kullanan başvuranın oğlunun bir kamyonete çarpması sonucu hayatını kaybetmesi).

Anılan Davalar Dizini

İşbu rehberde anılan içtihatlar, Mahkeme tarafından verilen karar ve hükümler ile Avrupa İnsan Hakları Komisyonunun (“Komisyon”) karar ve raporlarına atıfta bulunmaktadır.

Davanın isminin ardından belirtilen özel bir ibare bulunmaksızın yapılan atıf, Mahkemenin bir Dairesi tarafından verilen esasa ilişkin bir kararla ilgilidir. “(k.k.)” ifadesi, Mahkemenin kabul edilebilirlik hakkında verdiği bir karara atıfta bulunmaktadır ve “[BD]” ifadesi ise, davanın Büyük Daire tarafından incelendiği anlamına gelmektedir.

Mevcut güncelleme tarihinde, Sözleşme'nin 44. maddesi anlamında “kesinleşmemiş” olan Daire kararları, aşağıda yer alan listede yıldız işaretiyle (*) belirtilmektedir. Sözleşme'nin 44. maddesinin 2. fıkrası şu şekildedir:

“a) Tarafların davanın Büyük Daireye gönderilmesini talep etmeyeceklerini belirtmeleri halinde; veya
b) Karar tarihinden üç ay sonra, davanın Büyük Daireye gönderilmesinin talep edilmemesi durumunda; ya da

c) Büyük Daire Kurulunun Sözleşme'nin 43. maddesi uyarınca dile getirilen davanın gönderilmesi talebini reddetmesi halinde, Daire kararı kesinleşmektedir”.

Şayet Büyük Daire Kurulu davanın gönderilmesi talebini kabul ederse, Dairenin kararı hükümsüz olmaktadır ve Büyük Daire daha sonra kesinleşmiş bir karar verecektir.

Rehberin elektronik versiyonunda atıf yapılan davaların bağlantıları, Mahkeme içtihatlarına (Büyük Daire, Daire ve Komite tarafından verilen karar ve hükümler, bildirilen davalar, istişari görüşler ve içtihatlarla ilişkin Bilgi Notu'ndan alıntı yapılan hukuki özetler), Komisyon içtihatlarına (kararlar ve raporlar) ve Bakanlar Komitesinin kararlarına erişimi sağlayan HUDOC veri tabanına (<http://hudoc.echr.coe.int/fre>) yönlendirmektedir. Bazı Komisyon kararları, HUDOC veri tabanında yer almamaktadır ve yalnızca Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Yıllık Rehberi'nin ilgili cildinde yayımlanmış haliyle mevcuttur.

Mahkeme, karar ve hükümlerini, iki resmi dili olan İngilizce ve/veya Fransızca dillerinde vermektedir. HUDOC veri tabanı aynı zamanda, Mahkemenin başlıca davalarından bazılarına ilişkin otuzdan fazla dilde yapılmış gayriresmi çeviriye erişimi sağlamaktadır. Ayrıca, söz konusu veri tabanı, üçüncü kişiler tarafından elektronik ortamda sunulan yüz kadar içtihat derlemesine ulaşmayı sağlayan bağlantıları içermektedir.

—A—

- [Abuyeva ve diğerleri/Rusya](#), No. 27065/05, 2 Aralık 2010
- [Adıyaman/Türkiye](#) (k.k.), No. 58933/00, 9 Şubat 2010
- [Ağdaş/Türkiye](#), No. 34592/97, 27 Temmuz 2004
- [Ahmet Özkan ve diğerleri/Türkiye](#), No. 21689/93, 6 Nisan 2004
- [Akdeniz ve diğerleri/Türkiye](#), No. 23954/94, 31 Mayıs 2001
- [Akdoğdu/Türkiye](#), No. 46747/99, 18 Ekim 2005
- [Akkum ve diğerleri/Türkiye](#), No. 21894/93, AİHM 2005-II (özetler)
- [Aktaş/Türkiye](#), No. 24351/94, AİHM 2003-V (özetler)
- [Al Nashiri/Polonya](#), No. 28761/11, 24 Temmuz 2014
- [Al-Saadoon ve Mufdhi/Birleşik Krallık](#), No. 61498/08, AİHM 2010
- [Al-Skeini ve diğerleri/Birleşik Krallık](#) [BD], No. 55721/07, AİHM 2011
- [Albekov ve diğerleri/Rusya](#), No. 68216/01, 9 Ekim 2008
- [Ali ve Ayşe Duran/Türkiye](#), No. 42942/02, 8 Nisan 2008
- [Alkın/Türkiye](#), No. 75588/01, 13 Ekim 2009
- [Altuğ ve diğerleri/Türkiye](#), No. 32086/07, 30 Haziran 2015

Amuyeva ve diğerleri/Rusya, No. 17321/06, 25 Kasım 2010
Andronicou ve Constantinou/Kıbrıs, 9 Ekim 1997, *Karar ve Hükümler Derleme si* 1997
Angelova/Bulgaristan, No. 38361/97, AİHM 2002-IV *Anna Todorova/Bulgaristan*, No. 23302/03, 24 Mayıs 2011
Antonov/Ukrayna, No. 28096/04, 3 Kasım 2011
Armani Da Silva/Birleşik Krallık [BD], No. 5878/08, 30 Mart 2016
Arskaya/Ukrayna, No. 45076/05, 5 Aralık 2013
Asiye Genç/Türkiye, No. 24109/07, 27 Ocak 2015
Aslakhanova ve diğerleri/Rusya, No. 2944/06 ve 4 diğer başvuru, 18 Aralık 2012
Association « 21 Aralık 1989 » ve diğerleri/Romanya, No. 33810/07 ve 18817/08, 24 Mayıs 2011
Ataman/Türkiye, No. 46252/99, 27 Nisan 2006
Avşar/Türkiye, No. 25657/94, AİHM 2001-VII (özetler)
Aydoğdu/Türkiye, No. 40448/06, 30 Ağustos 2016

—B—

Babar Ahmad ve diğerleri/Birleşik Krallık (k.k.), No. 24027/07 ve 4 diğer başvuru, 6 Temmuz 2010
Baişsaieva/Rusya, No. 74237/01, 5 Nisan 2007
Bajić/Hırvatistan, No. 41108/10, 13 Kasım 2012
Bakan/Türkiye, No. 50939/99, 12 Haziran 2007
Banel c. Lituanie, No. 14326/11, 18 Haziran 2013
Barbu Anghelescu/Romanya, No. 46430/99, 5 Ekim 2004
Bayrak ve diğerleri/Türkiye, No. 42771/98, 12 Ocak 2006
Bazorkina/Rusya, No. 69481/01, 27 Temmuz 2006
Beker/Türkiye, No. 27866/03, 24 Mart 2009
Beksultanova/Rusya, No. 31564/07, 27 Eylül 2011
Bektaş ve Özalp/Türkiye, No. 10036/03, 20 Nisan 2010
Benzer ve diğerleri/Türkiye, No. 23502/06, 12 Kasım 2013
Besen/Türkiye (k.k.), No. 48915/09, 19 Haziran 2012
Betaiev ve Betaieva/Rusya, No. 37315/03, 29 Mayıs 2008
Bilbija ve Blažević/Hırvatistan, No. 62870/13, 12 Ocak 2016
Binnur Uzun ve diğerleri/Türkiye, No. 28678/10, 19 Eylül 2017
Bljakaj ve diğerleri/Hırvatistan, No. 74448/12, 18 Eylül 2014
Boso/İtalya (k.k.), No. 50490/99, 5 Eylül 2002
Boudaieva ve diğerleri/Rusya, No. 15339/02 ve 4 diğer başvuru, AİHM 2008 (özetler)
Boukrourou ve diğerleri/Fransa, No. 30059/15, 16 Kasım 2017
Branko Tomašić ve diğerleri/Hırvatistan, No. 46598/06, 15 Ocak 2009
Brecknell/Birleşik Krallık, No. 32457/04, 27 Kasım 2007
Brincat ve diğerleri/Malta, No. 60908/11 ve 4 diğer başvuru, 24 Temmuz 2014
Bubbins/Birleşik Krallık, No. 50196/99, AİHM 2005-II (özetler)
Buksa/Polonya (k.k.), No. 75749/13, 31 Mayıs 2016
Buldan/Türkiye, No. 28298/95, 20 Nisan 2004
Byrzykowski/Polonya, No. 11562/05, 27 Haziran 2006

—C—

Çakmak/Türkiye (k.k.), No. 34872/09, 21 Kasım 2017
Çakmakçı/Türkiye (k.k.), No. 3952/11, 2 Mayıs 2017
Calvelli ve Ciglio/İtalya [BD], No. 32967/96, AİHM 2002-I
Cavit Tınarlıoğlu/Türkiye, No. 3648/04, 2 Şubat 2016
Cecilia Pereira Henriques ve diğerleri/Lüksemburg (k.k.), No. 60255/00, 26 Ağustos 2003
Centre de ressources juridiques au nom de Valentin Câmpeanu/Romanya [BD], No. 47848/08, AİHM 2014
Cerf/Türkiye, No. 12938/07, 3 Mayıs 2016

Cevrioğlu/Türkiye, No. 69546/12, 4 Ekim 2016
Choreftakis ve Choreftaki/Yunanistan, No. 46846/08, 17 Ocak 2012
Chypre/Türkiye [BD], No. 25781/94, AİHM 2001-IV
Ciechońska/Polonya, No. 19776/04, 14 Haziran 2011
Cummins ve diğerleri/Birleşik Krallık (k.k.), No. 27306/05, 13 Aralık 2005

—D—

De Donder ve De Clippel/Belçika, No. 8595/06, 6 Aralık 2011
Denizci ve diğerleri/Kıbrıs, No. 25316-25321/94 ve 27207/95, AİHM 2001-V
Dodov/Bulgaristan, No. 59548/00, 17 Ocak 2008
Dumpe/Letonya (k.k.), No. 71506/13, 16 Ekim 2018
Dzieciak/Polonya, No. 77766/01, 9 Aralık 2008

—E—

E.M. ve diğerleri/Romanya (k.k.), No. 20192/07, 3 Haziran 2014
Edwards/Birleşik Krallık, 16 Aralık 1992, A Serisi No. 247-B
Emars/Letonya, No. 22412/08, 18 Kasım 2014
Emin ve diğerleri /Kıbrıs Yunanistan ve Birleşik Krallık (k.k.), No. 59623/08 ve 6 diğer başvuru, 3 Haziran 2010
Enukidze ve Girgylani/Gürcistan, No. 25091/07, 26 Nisan 2011
Enzile Özdemir/Türkiye, No. 54169/00, 8 Ocak 2008
Erdoğan ve diğerleri/Türkiye, No. 19807/92, 25 Nisan 2006
Eremiášová ve Pechová/Çek Cumhuriyeti (gözden geçirme), No. 23944/04, 20 Haziran 2013
Ergi/Türkiye, 28 Temmuz 1998, *Karar ve Hükümler Derleme si 1998-IV*
Estamirov ve diğerleri/Rusya, No. 60272/00, 12 Ekim 2006
Eugenia Lazăr/Romanya, No. 32146/05, 16 Şubat 2010
Evans/Birleşik Krallık [BD], No. 6339/05, AİHM 2007-I
Evrin Öktem/Türkiye, No. 9207/03, 4 Kasım 2008

—F—

F.G./İsveç [BD], No. 43611/11, 23 Mart 2016
Fergec/Hırvatistan, No. 68516/14, 9 Mayıs 2017
Finogenov ve diğerleri/Rusya (k.k.), No. 18299/03 ve 27311/03, 18 Mart 2010
Finogenov ve diğerleri/Rusya, No. 18299/03 ve 27311/03, AİHM 2011 (özetler)
Furdík/Slovakya (k.k.), No. 42994/05, 2 Aralık 2008

—G—

G.N. ve diğerleri/İtalya, No. 43134/05, 1er Aralık 2009
Gard ve diğerleri/Birleşik Krallık (k.k.), No. 39793/17, 27 Haziran 2017
Gheorghe/Romanya (k.k.), No. 19215/04, 22 Eylül 2005
Giuliani ve Gaggio/İtalya [BD], No. 23458/02, AİHM 2011 (özetler)
Gjikondi ve diğerleri/Yunanistan, No. 17249/10, 21 Aralık 2017
Glass/Birleşik Krallık (k.k.), No. 61827/00, 18 Mart 2003
Gökdemir/Türkiye (k.k.), No. 66309/09, 19 Mayıs 2015
Gongadze/Ukrayna, No. 34056/02, AİHM 2005-XI
Gorovenky ve Bugara/Ukrayna, No. 36146/05 ve 42418/05, 12 Ocak 2012

Güleç/Türkiye, 27 Temmuz 1998, *Karar ve Hükümler Derleme si* 1998-IV
Gurtekin ve diğerleri/Kıbrıs (k.k.), No. 60441/13 ve 2 diğer başvuru, 11 Mart 2014

—H—

Haas/İsviçre, No. 31322/07, AİHM 2011
Hassan/Birleşik Krallık [BD], No. 29750/09, AİHM 2014
Harrison ve diğerleri/Birleşik Krallık (k.k.), No. 44301/13, 25 Mart 2014
Hemsworth/Birleşik Krallık, No. 58559/09, 16 Temmuz 2013
Hiller/Avusturya, No. 1967/14, 22 Kasım 2016
Hristozov ve diğerleri/Bulgaristan, nos47039/11 ve 358/12, AİHM 2012 (özetler)
Hugh Jordan/Birleşik Krallık, No. 24746/94, 4 Mayıs 2001
Huohvanainen/Finlandiya, No. 57389/00, 13 Mart 2007

—I—

Igor Chevtchenko/Ukrayna, No. 22737/04, 12 Ocak 2012
İkincisoy/Türkiye, No. 26144/95, 27 Temmuz 2004
İlbeyi Kemaloğlu ve Meriye Kemaloğlu/Türkiye, No. 19986/06, 10 Nisan 2012
İlhan/Türkiye [BD], No. 22277/93, AİHM 2000-VII
Iorga/Moldova, No. 12219/05, 23 Mart 2010
İpek/Türkiye, No. 25760/94, AİHM 2004-II (özetler)
Issaieva ve diğerleri/Rusya, No. 57947/00 ve 2 diğer başvuru, 24 Şubat 2005

—J—

Jaloud/Hollanda [BD], No. 47708/08, AİHM 2014
Jelić/Hırvatistan, No. 57856/11, 12 Haziran 2014

—K—

Kagirov/Rusya, No. 36367/09, 23 Nisan 2015
Kakoulli/Türkiye, No. 38595/97, 22 Kasım 2005
Kalender/Türkiye, No. 4314/02, 15 Aralık 2009
Karpisiewicz/Polonya (k.k.), No. 14730/09, 11 Aralık 2012
Kats ve diğerleri/Ukrayna, No. 29971/04, 18 Aralık 2008
Kaya/Türkiye, 19 Şubat 1998, *Derleme* 1998-I
Keenan/Birleşik Krallık, No. 27229/95, AİHM 2001-III
Keller/Rusya, No. 26824/04, 17 Ekim 2013
Kelly ve diğerleri/Birleşik Krallık, No. 30054/96, 4 Mayıs 2001
Ketreb/Fransa, No. 38447/09, 19 Temmuz 2012
Khachiev ve Akaieva/Rusya, No. 57942/00 ve 57945/00, 24 Şubat 2005
Khayrullina/Rusya, No. 29729/09, 19 Aralık 2017

Kılıç/Türkiye, No. 22492/93, AİHM 2000-III
Kılınç ve diğerleri/Türkiye, No. 40145/98, 7 Haziran 2005
Kişmir/Türkiye, No. 27306/95, 31 Mayıs 2005
Kitanovska Stanojkovic ve diğerleri/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, No. 2319/14, 13 Ekim 2016
Klaas/Almanya, 22 Eylül 1993, A Serisi No. 269
Koceski/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti (k.k.), No. 41107/07, 22 Ekim 2013
Koku/Türkiye, No. 27305/95, 31 Mayıs 2005
Kolevi/Bulgaristan, No. 1108/02, 5 Kasım 2009
Kolyadenko ve diğerleri/Rusya, No. 17423/05 ve 5 diğer başvuru, 28 Şubat 2012
Koseva/Bulgaristan (k.k.), No. 6414/02, 22 Haziran 2010
Kotelnikov/Rusya, No. 45104/05, 12 Temmuz 2016
Krastanov/Bulgaristan, No. 50222/99, 30 Eylül 2004
Kudra/Hırvatistan, No. 13904/07, 18 Aralık 2012
Kushtova ve diğerleri/Rusya (No. 2), No. 60806/08, 21 Şubat 2017

—L—

L.C.B./Birleşik Krallık, 9 Haziran 1998, *Karar ve Hükümler Derleme si* 1998-III
Leray ve diğerleri/Fransa (k.k.), No. 44617/98, 16 Ocak 2001
Lopes de Sousa Fernandes/Portekiz [BD], No. 56080/13, 19 Aralık 2017
Lambert ve diğerleri/Fransa [BD], No. 46043/14, AİHM 2015 (özetler)

—M—

M. Özel ve diğerleri/Türkiye, No. 14350/05 ve 2 diğer başvuru, 17 Kasım 2015
Magomadov/Rusya, No. 68004/01, 12 Temmuz 2007
Mahmut Kaya/Türkiye, No. 22535/93, AİHM 2000-III
Mayisora No. et diğer başvuru/İtalya, No. 28634/06, 15 Aralık 2009
Makaratzis/Yunanistan [BD], No. 50385/99, AİHM 2004-XI
Makharadze ve Sikharulidze/Gürcistan, No. 35254/07, 22 Kasım 2011
Malik Babayev/Azerbaycan, No. 30500/11, 1er Haziran 2017
Mansuroğlu/Türkiye, No. 43443/98, 26 Şubat 2008
Marguš/Hırvatistan [BD], No. 4455/10, AİHM 2014 (özetler)
Marousseva/Rusya (k.k.), No. 28602/02, 1er Haziran 2006
Mastromatteo/İtalya [BD], No. 37703/97, AİHM 2002-VIII
McCann ve diğerleri/Birleşik Krallık, 27 Eylül 1995, A Serisi No. 324
McKerr/Birleşik Krallık (k.k.), No. 28883/95, 4 Nisan 2000
Medova/Rusya, No. 25385/04, 15 Ocak 2009
Mehmet Şentürk ve Bekir Şentürk/Türkiye, No. 13423/09, AİHM 2013
Menson/Birleşik Krallık (k.k.), No. 47916/99, AİHM 2003-V
Meryem Çelik ve diğerleri/Türkiye, No. 3598/03, 16 Nisan 2013
Mezhiyeva/Rusya, No. 44297/06, 16 Nisan 2015
Mikayil Mammadov/Azerbaycan, No. 4762/05, 17 Aralık 2009
Mikhno/Ukrayna, No. 32514/12, 1er Eylül 2016
Mikiyeva ve diğerleri/Rusya, No. 61536/08 ve 4 diğer başvuru, 30 Ocak 2014
Mitić/Sırbistan, No. 31963/08, 22 Ocak 2013
Mocanu ve diğerleri/Romanya [BD], No. 10865/09 ve 2 diğer başvuru, AİHM 2014 (özetler)
Mojsiejew/Polonya, No. 11818/02, 24 Mart 2009
Molie/Romanya (k.k.), No. 13754/02, 1er Eylül 2009

Mosendz/Ukrayna, No. 52013/08, 17 Ocak 2013

Moussaïeva ve diğerleri/Rusya, No. 74239/01, 26 Temmuz 2007

Mučibabić/Sırbistan, No. 34661/07, 12 Temmuz 2016

Mustafa Tunç ve Fecire Tunç/Türkiye [BD], No. 24014/05, 14 Nisan 2015

—N—

Nafiye Çetin ve diğerleri/Türkiye, No. 19180/03, 7 Nisan 2009

Natchova ve diğerleri/Bulgaristan [BD], No. 43577/98 ve 43579/98, AİHM 2005-VII

Nencheva ve diğerleri/Bulgaristan, No. 48609/06, 18 Haziran 2013

Nesibe Haran/Türkiye, No. 28299/95, 6 Ekim 2005

Nitecki/Polonya (k.k.), No. 65653/01, 21 Mart 2002

Nuray Şen/Türkiye (No. 2), No. 25354/94, 30 Mart 2004

—O—

O'Loughlin ve diğerleri/Birleşik Krallık (k.k.), No. 23274/04, 25 Ağustos 2005

Oğur/Türkiye [BD], No. 21594/93, AİHM 1999-III

Öneryıldız/Türkiye [BD], No. 48939/99, AİHM 2004-XII

Opuz/Türkiye, No. 33401/02, AİHM 2009

Orhan/Türkiye, No. 25656/94, 18 Haziran 2002

Oruk/Türkiye, No. 33647/04, 4 Şubat 2014

Osman/Birleşik Krallık, 28 Ekim 1998, *Karar ve Hükümler Derlemesi* 1998-VIII

Osmanoğlu/Türkiye, No. 48804/99, 24 Ocak 2008

Oyal/Türkiye, No. 4864/05, 23 Mart 2010

Özalp ve diğerleri/Türkiye, No. 32457/96, 8 Nisan 2004

—P—

Palić/Bosna-Hersek, No. 4704/04, 15 Şubat 2011

Paşa ve Erkan Erol/Türkiye, No. 51358/99, 12 Aralık 2006

Paul ve Audrey Edwards/Birleşik Krallık, No. 46477/99, AİHM 2002-II

Pentiacova ve diğerleri/Moldova (k.k.), No. 14462/03, AİHM 2005-I

Pereira Henriques/Lüksemburg, No. 60255/00, 9 Mayıs 2006

Perevedentsevy/Rusya, No. 39583/05, 24 Nisan 2014

Perk ve diğerleri/Türkiye, No. 50739/99, 28 Mart 2006

Pitalev/Rusya, No. 34393/03, 30 Temmuz 2009

Powell/Birleşik Krallık (k.k.), No. 45305/99, AİHM 2000-V

Pretty/Birleşik Krallık, No. 2346/02, AİHM 2002-III

—R—

R.R. ve diğerleri/Macaristan, No. 19400/11, 4 Aralık 2012

Rajkowska/Polonya (k.k.), No. 37393/02, 27 Kasım 2007

Ramsahai ve diğerleri/Hollanda [BD], No. 52391/99, AİHM 2007-II

Rantsev/Kıbrıs ve Rusya, No. 25965/04, AİHM 2010 (özetler)

Renolde/Fransa, No. 5608/05, AİHM 2008 (özetler)

Reynolds/Birleşik Krallık, No. 2694/08, 13 Mart 2012

Rupa/Romanya (No. 1), No. 58478/00, 16 Aralık 2008

—S—

Salman/Türkiye [BD], No. 21986/93, AİHM 2000-VII
Şandru ve diğerleri/Romanya, No. 22465/03, 8 Aralık 2009
Saoud/Fransa, No. 9375/02, 9 Ekim 2007
Sarishvili-Bolkvadze/Gürcistan, No. 58240/08, 19 Temmuz 2018
Sašo Gorgiev/Makedonya Eski Yugoslav Cumhuriyeti, No. 49382/06, AİHM 2012 (özetler)
Scavuzzo-Hager ve diğerleri/İsviçre, No. 41773/98, 7 Şubat 2006
Selahattin Demirtaş/Türkiye, No. 15028/09, 23 Haziran 2015
Semache/Fransa, No. 36083/16, 21 Haziran 2018
Sergueï Chevtchenko/Ukrayna, No. 32478/02, 4 Nisan 2006 *Sevim Güngör/Türkiye* (k.k.), No. 75173/01, 14 Nisan 2009 *Seyhan/Türkiye*, No. 33384/96, 2 Kasım 2004
Shafiyeva/Rusya, No. 49379/09, 3 Mayıs 2012
Sıdika İmren/Türkiye, No. 47384/11, 13 Eylül 2016
Šilih/Slovenya [BD], No. 71463/01, 9 Nisan 2009
Şimşek ve diğerleri/Türkiye, No. 35072/97 ve 37194/97, 26 Temmuz 2005
Sinim/Türkiye, No. 9441/10, 6 Haziran 2017
Şirin Yılmaz/Türkiye, No. 35875/97, 29 Temmuz 2004 *Slimani/Fransa*, No. 57671/00, AİHM 2004-IX (özetler) *Soare ve diğerleri/Romanya*, No. 24329/02, 22 Şubat 2011 *Starčević/Hırvatistan*, No. 80909/12, 13 Kasım 2014 *Stoyanovi/Bulgaristan*, No. 42980/04, 9 Kasım 2010

—T—

Tagayeva ve diğerleri/Rusya, No. 26562/07 ve 6 diğer başvuru, 13 Nisan 2017
Tahsin Acar/Türkiye [BD], No. 26307/95, AİHM 2004-III
Taniş ve diğerleri/Türkiye, No. 65899/01, AİHM 2005–VIII
Tanlı/Türkiye, No. 26129/95, AİHM 2001-III (özetler)
Tararieva/Rusya, No. 4353/03, AİHM 2006-XV (özetler)
Tekin ve Arslan/Belçika, No. 37795/13, 5 Eylül 2017
Timurtaş/Türkiye, No. 23531/94, AİHM 2000-VI
Trévalec/Belçika, No. 30812/07, 14 Haziran 2011
Troubnikov/Rusya, No. 49790/99, 5 Temmuz 2005
Turluyeva/Rusya, No. 63638/09, 20 Haziran 2013

—U—

Ursu/Romanya (k.k.), No. 58670/00, 3 Mayıs 2005

—V—

Van Colle/Birleşik Krallık, No. 7678/09, 13 Kasım 2012
Vakrilov/Bulgaristan (k.k.), No. 18698/06, 9 Ekim 2012
Valeriy Fouklev/Ukrayna, No. 6318/03, 16 Ocak 2014
Varnava ve diğerleri/Türkiye [BD], No. 16064/90 ve 8 diğer başvuru, AİHM 2009
Velikova/Bulgaristan, No. 41488/98, AİHM 2000-VI

Vilnes ve diğerleri/Norveç, No. 52806/09 ve 22703/10, 5 Aralık 2013
Vo/Fransa [BD], No. 53924/00, AİHM 2004-VIII
Volk/Slovenya, No. 62120/09, 13 Aralık 2012

—W—

Wasilewska ve Katucka/Polonya, No. 28975/04 ve 33406/04, 23 Şubat 2010
Wiater/Polonya (k.k.), No. 42290/08, 15 Mayıs 2012

—Y—

Yabansu ve diğerleri/Türkiye, No. 43903/09, 12 Kasım 2013
Yotova/Bulgaristan, No. 43606/04, 23 Ekim 2012
Younger/Birleşik Krallık (k.k.), No. 57420/00, AİHM 2003-I
Yüksel Erdoğan ve diğerleri/Türkiye, No. 57049/00, 15 Şubat 2007

—Z—

Z/Polonya, No. 46132/08, 13 Kasım 2012
Zafer Öztürk/Türkiye, No. 25774/09, 21 Temmuz 2015
Zdjelar ve diğerleri/Hırvatistan, No. 80960/12, 6 Temmuz 2017
Zengin/Türkiye, No. 46928/99, 28 Ekim 2004